

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

**TÜRKİYE'DE
BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE
PARA POLİTİKASI
UYGULAMASI ve DEĞERLENDİRİLMESİ**

Nurdan ŞİMŞEK
(Yüksek Lisans Tezi)

ESKİŞEHİR
1987

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi

İ Ç İ N D E K İ L E R

T A B L O L A R	V
G İ R İ Ş	I

B i r i n c i B ö l ü m

PARA POLİTİKASI, AMAÇ VE ARAÇLAR

I - PARA POLİTİKASININ TANIMI	4
II - PARA POLİTİKASININ AMAÇLARI VE BU AMAÇLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER	5
I - PARA POLİTİKASININ AMAÇLARI	5
A - TAM İSTİHDAM	5
B - FİYAT İSTİKRARI	6
C - EKONOMİK BÜYÜME	7
D - ÖDEMELER BİLANÇOSU DENGESİ	7
2 - PARA POLİTİKASI AMAÇLARININ BİRBİRİYLE İLİŞKİLERİ	8
A - AMAÇLAR ARASINDAKİ ÇATIŞMALAR	8
1) Tam İstihdam ve Fiyat İstikrarı	8
2) Fiyat İstikrarı ve Ekonomik Büyüme	9
3) Hızlı Ekonomik Büyüme, Tam İstihdam ve Ödemeler Bilançosu Dengesi	10

III

E- BİRBİRİNİ TAMAMLAYAN AMAÇLAR	10
C- BİRBİRİNİ DESTEKLEYEN AMAÇLAR	10
III- PARA POLİTİKASININ ARAÇLARI	11
1- PARA POLİTİKASININ GENEL ARAÇLARI	11
A- AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ	11
B. REESKONT POLİTİKASI	12
C- ZORUNLU KARŞILIKLAR	14
D. PARA POLİTİKASI ARAÇLARININ BİRBİRİNE GÖRE ÜSTÜN VE GERİ YÖNÜ	14
1) Açık Piyasa İşlemleriyle, Reeskont Politikası	14
2) Reeskont Politikasıyla, Karşılık Oranları	15
3) Açık Piyasa İşlemleriyle, Karşılık Oranları	16
2- PARA POLİTİKASININ ÖZEL ARAÇLARI	17

İ k i n c i B ö l ü m

BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE

PARA POLİTİKASI

I- PLAN DÖNEMİNDE PARA - KREDİ POLİTİKASI HEDEF VE TEDBİRLERİ	19
II- PLAN DÖNEMİNDE İZLENEN PARA POLİTİKASI	22
1- 1963 YILINDA PARA VE KREDİ	30
2- 1964 YILINDA PARA VE KREDİ	39
3- 1965 YILINDA PARA VE KREDİ	49
4- 1966 YILINDA PARA VE KREDİ	60
5- 1967 YILINDA PARA VE KREDİ	68

IV

S O N U Ç	79
F A Y D A L A N I L A N K A Y N A K L A R	i- iii

T A B L O L A R

<u>No.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa No.</u>
1	GSMH- Para Arzı- Paranın Tedavül Sürati	25
2	GSMH- Para Arzı- Tedavül Sürati- Fiyatlar	26
3	Para Arzı	27
4	Merkez Bankası Kredileri	28
5	Banka Kredileri	29
6	Bankalardaki Mevduat	30

G İ R İ Ő

Genellikle, geliŐmekte olan Őlkelerde marjinal tasarruf eğilimi dūŐktür. Bu ise, çarpanın matematiksel değerini yükseltir. Bunun anlamı, talep Őoklarının ekonomik istikrarsızlığın en önemli kaynağını oluŐturması ve bu dengesizliklerin giderilmesinde maliye politikasının etkili bir biçimde kullanılabileceğinin vurgulanmasıdır.

Őüphesiz, bu görüşün geçerliliği tartıŐılabılır. Toplam üretimin büyük bir parçasını oluŐturan tarımsal üretim arz cephesince belirlenmekte ve talep deęiŐkenlerine karşı duyarsız görünmekte, sanayi üretimi ise sermaye, yetiŐkin emek ve teknoloji yetersizliğinden talep faktörlerine karşı yine duyarsız görölmektedir. Bunun yanında gelişmiş Őlkelerdeki fiyat ve ücretlerdeki rijitlik, işçi fazlalığı ve güçlü sendikaların yokluğu nedeniyle, birçok gelişmekte olan Őlkelerde söz konusu değildir.

Böyle bir yaklaŐımda arz faktörleri üretimdeki dengesizliklerin ana kaynağını oluŐturmakta ve talep politikası ise üretimi istikrara kavuŐturmada etkisiz kalmaktadır.

Yatırımların faize karşı duyarlılığının saptanması gelişmekte olan Őlkelerde oldukça güçtür. Organize edilmemiŐ sermaye piyasasının nisbeten büyük olmasına karşın, bu piyasayı belirleyebilecek güvenilir veriler de oldukça sınırlıdır.

Herçesit kredi verme işlemlerinde uygulanacak yasal kredi faiz hadleri ile cari faiz hadleri çeşitli kontrollara tabidir. İste, gerek bu kontroller ve gerekse piyasanın yapısı sonucu mevcut kredi miktarı, özel sektör yatırımlarını belirlemede kredinin maliyetinden çok daha önemli olmaktadır.

Marjinal tasarruf eğilimine bağlı olarak, yatırımların faiz oranlarına karşı olan duyarlılığı ile para talebinin faiz oranlarına karşı duyarlılığını veren miktarlara dayalı maliye ve para politikalarının rolü gelişmiş ülkelere kıyasla, gelişmekte olan ülkelere kısa dönem istikrar politikalarına daha az yer verilmesi gerektiği sonucunu doğuracaktır.

Son yıllarda gelişmekte olan ülkelere, parasal yaklaşımın geçerliliği hakkında yapılan tartışmalarda para ve sermaye piyasasındaki dağınıklık, gelişmeyi geciktiren en önemli etken olarak gösterilebilmektedir.

Bu yüzden gelişmekte olan ülkelere para politikasının ana amacı, kısa dönem istikrar politikası yerine para ve sermaye piyasalarının gelişimini güçlendirmektir.

Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelere kısa dönem istikrar politikalarının uygulama olanağı da bulunmayabilir.

Gelişmiş ülkelere kaynaklar tam kapasiteye yakın kullanıldığından, para ve maliye politikasının görevi, kısa dönemde meydana gelebilecek üretim dalgalanmalarını azaltmak olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelere ise, yöneticilerin karşılaştıkları asıl sorun, uzun dönem büyüme olgusudur. Finansal olanakların yetersizliğinden para politikası maliye politikası ile bütünleştirilerek, bu iki bağımsız politika aracının kısa dönem istikrar hedefine yö-

nelik kullanılması sınırlı kalmaktadır.

Diğer yandan, bu iki politikanın üretim ve fiyatlar üzerine olan etkileri gelişmiş ülkelere kıyasla daha belirsizdir. Bu yüzden, gelişmekte olan ülkelerin ancak, ekonomik krizin çok şiddetli ve nedeninin iyi belirlenebildiği dönemlerde kısa dönem istikrar politikası yoluyla fiyat istikrarı ve büyüme üzerine yönelmeleri düşünülmelidir.

Gelişmekte olan ülkelere para politikasına ilişkin bu açıklamalardan sonra, çalışmada para politikasının Türkiye uygulaması üzerinde durulmuş ve konu iki bölüm içerisinde incelenmiştir.

Birinci bölümde, para politikası genel olarak ele alınmış, amaçları ve araçları inceleme konusu edilmiştir.

İkinci bölümde, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemindeki para politikası para arzı, fiyatlar genel seviyesi, gayri safi milli hasıla (GSMH), Merkez Bankası kredileri, banka kredileri ve bankalardaki mevduat yönünden incelenmiştir.

Çalışma sonuçları ise, sonuç sayfasında kısaca verilmiştir.

Çalışmanın amacı, ilk Plan döneminde uygulanan para politikasının ne denli başarılı olduğunu saptamaktır.

Çalışmada para, kredi ve mevduat konularına ilişkin sayısal verilerin elde edilmesinde Kalkınma Planı, Yıllık Programlar ve T.C. Merkez Bankası yıllık raporlarından yararlanılmıştır.

B İ r İ n c İ B ö l ü m

PARA POLİTİKASI, AMAÇ VE ARAÇLAR

I - PARA POLİTİKASININ TANIMI

Para politikasının en geniş tanımı (1) "mevcut şartlara göre ekonominin likiditesini arttırmak ve azaltmak" şeklindedir ki, bu da esas itibarıyla para hacminin değiştirilmesi suretiyle sağlanır. Bununla birlikte, çok defa sadece- tedavül süratinin değişmesi- yoluyla da aynı netice elde edilebilir. Diğer bir tanıma göre de "muayyen hedefleri gerçekleştirmek amacıyla, iktisadi hayatın akışına göre, para alanında alınan tedbirlere para politikası denir" (2).

Para politikasının teorik temeli, tüketim ve yatırım harcamalarının, faiz hadlerini değiştirmek suretiyle kontrol edilebileceği ve faiz hadlerindeki değişikliklerin de para arzındaki değişikliklere bağlı olduğu inancına dayanır (3).

Para politikasının formüle edilmesinde, kişisel değerler zorunlu olarak önemli rol oynar. Bununla beraber, sağlam para poli-

(1) Sadun AFEN, İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Ankara, 1968, s.233.

(2) Aziz KÖKLÜ, Para ve Kredi, Ankara, 1963, s.141.

(3) H. Myron ROSS, Income, Analysis and Policy, New York, 1964, s.310.

tikası kararlarının alınmasında yardımcı olan belli temel faktörler vardır.

Bunlar arasında, uzmanların karar verme yetkilerinin olması, karar verilecek sorunla ilgili istatistiklerin bulunması sayılabilir (4).

II - PARA POLİTİKASININ AMAÇLARI VE BU AMAÇLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLER

I- PARA POLİTİKASININ AMAÇLARI

Para politikasının birkaç önemli amacı vardır. Bunlar: tam istihdam, fiyat istikrarı, ekonomik büyüme ve ödemeler dengesidir.

A - TAM İSTİHDAM

Ekonomi politikasında, tam istihdamın amaç olarak belirlenmesi 1929 Dünya ekonomik krizine kadar uzanmaktadır. Tam istihdamın tüm üretim faktörleri için amaçlanmakla birlikte, asıl üzerinde durulan, bir ekonomide emek faktörünün tam istihdamıdır. Emek piyasasının istihdam durumu, ekonomideki tüm üretim faktörlerinin istihdam düzeyinin değerlendirilmesi için temel oluşturur. Para politikası uygulaması açısından tam istihdam amacı, konjonktürel işsizliğin önlenmesini, yapısal, mevsimlik ve arızî işsizlik türlerinin giderilmesini veya ortadan kaldırılmasını da içerir. Ancak, tam istihdamın ölçülmesinde, arızî ve mevsimlik işsizliğin tamamen ortadan kaldırılmasının zorluğu nedeniyle, belli bir minimum işsizlik oranının bulunması tam istihdam sayılmaktadır. Gelişmiş bir ekonomide ortalama %3 oranındaki işsizlik normal ka-

(4) Anderson CLAY, Monetary Policy, Decision Making, Tools and Objectives, Philadelphia, 1961, s.12.

bul edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu oranın %5 olması normal karşılanabilir. O halde bu ülkeler, ilgili oranlara ulaştıklarında, tam istihdama da ulaşmış sayılabilir (5).

B - FİYAT İSTİKRARI

Fiyat istikrarı amacına, para değerinin korunması amacı da diyebiliriz. Para değerinin istikrarından, öncelikle paranın iç değeri anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, fiyatlar genel düzeyinin yıllık ortalama artış hızı enflasyon oranını verir. Ancak, daha gerçekçi yaklaşımla, enflasyon oranının %1- 2 oranında tutulduğu bir ekonomide de fiyat istikrarının olduğunu söyleyebiliriz. Bu orandaki fiyat artışı, istihdama ve büyüyen bir ekonomide olağan karşılanabilir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise %5 fiyat artışı normaldir.

Enflasyon oranının normal kabul edilen bu oranların üzerine çıkması, özellikle paranın servet biriktirme işlevinin sarsılmasına neden olabilir. Özellikle paradan kaçış olgusu, tasarruf oranını genellikle olumsuz yönde etkileyebilir.

Ayrıca, enflasyonun geliri yeniden dağıtıcı etkisini de unutmamak gerekir.

Bunun yanında, serbest piyasa sisteminin işlerliğinin sürdürülebilmesi için, fiyat mekanizmasının enflasyonun bozucu etkilerinden korunması gerekir. Bu sağlanmadığın da, kaynakların etkili ve verimli bir şekilde dağılımı gerçekleştirilemez (6).

(5) İlker PARASIZ, Para Politikası, Bursa, 1985, s.1.

(6) a.g.e., s.1.

C- EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik gelişme, herşeyden önce uzun vadeli bir amaç, tam istihdam ise kısa vadede gözetilen bir amaçtır(7).

Bu nedenle, ekonominin para ve kredi ihtiyacının zamanında karşılanması, para ve kredi hacminin milli gelirdeki artışa uygun olarak arttırılması, atıl para talebinin toplam gerçek talepte sebep olduğu azalmayı giderecek şekilde düzenlenmesi gerektiği kabul edilmiştir.

Enflasyoncu politikalar la kısa dönemde ekonomik büyüme sağlanabilir. Ancak, uzun dönemde ekonomik büyümenin parasal gelişmelerle gerçekleştirilmesi desteklenebilir bir politika değildir. O halde para politikasının amacı, ekonomik gelişmeyi destekleyici olmalıdır. Ancak, hangi büyüme oranının para politikasıyla desteklenebileceği konusu belirsizdir (8).

D- ÖDEMELER BİLANÇOSU DENGESİ

Ödemeler bilançosu dengesi kavramı, açık bir kavram değildir. Para politikasının uygulaması açısından, ödemeler bilançosunun dengeli olması amacını, iyileştirilmesi şeklinde anlayabiliriz.

Para politikasının ödemeler bilançosu dengesini sağlayıp sağlayamayacağı noktası önemlidir. Bu dengenin sağlanması incelenirken, kabul edilen döviz kuru sistemiyle birlikte ele alınması zorunludur. Eğer, sabit döviz kuru sistemiyle birlikte para politi-

(7) Paul EINZIG (Çev. L. TENKER), Monetary Policy, Ends and Means, Newyork, 1964, s.50.

(8) PARASIZ, s.2.

kası. Ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasını destekleyebilir-
yorsa sorun yoktur. Bu sağlanmadığında, dengeyi sağlamak için
esnek döviz kuru sistemi önerilmektedir.

Esnek döviz kuru sisteminde yabancı paraların fiyatı dalgalanma-
ya bırakılır. Paraların fiyatındaki değişmelerle ödemeler bilan-
çosu dengesi sağlanmaya çalışılır.

Ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasında diğer bir yol da,
döviz kontrollerine gidilmesidir. Yani, hükümetin getirdiği dü-
zenlemelerle dış ödemeler sınırlı tutulmakta ve bu yolla denge
oluşturulmaktadır (9).

Ödemeler bilançosu açık veren bir ülkede, bu açığın gider-
ilmesi için ya deflasyonist bir para politikası uygulaması veya
döviz kurlarını değiştirerek ihracatın teşviki, ithalatın daral-
tırılması yada döviz kontrolü ve ithal kotaları uygulaması zorunlu-
dur (10).

2- PARA POLİTİKASI AMAÇLARININ BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

A -AMAÇLAR ARASINDAKİ ÇATIŞMALAR

Hangi amaçların birlikte uygulanmasının çelişkili so-
nuçlar verebileceğini inceleyelim.

1) Tam İstihdam ve Fiyat İstikrarı

Tam istihdamla fiyat istikrarı, birkaç açıdan çatışma
halinde olabilir. Örneğin, eğer maliyet enflasyonu söz konusuysa,
yani enflasyonu başlatan etmenler hem faktör sahipleri hem de

(9) PARASIZ, s.2.

(10)Avni ZARAKOIU, Para, Kredi ve Bankacılık, Ankara, 1970, s.306.

satıcılarsa, böyle bir enflasyonu frenlemek için oldukça önemli noksan istihdamın ve aşırı kapasitelerin yaratılması zorunlu olabilir.

Tersine istihdam oranının yüksek düzeyde gerçekleştirilmesi, yüksek enflasyon oranıyla birlikte gerçekleşmesini gerektirebilir.

Philips Eğrisiyle açıklanan bu durum, para politikasının tam istihdam ve fiyat istikrarı amaçlarının aynı anda gerçekleştirilmesinin zorluğuna işaret etmektedir. İşte bu zıtlık nedeniyle, öncelik fiyat istikrarına verilirse ekonomide işsizlik artmakta, istihdama öncelik verilirse bu kez de fiyatlar yükselmektedir.

Bu söylenenler sadece kısa dönem için geçerlidir. Özellikle, Friedman tarafından uzun dönemde doğal işsizlik oranının, enflasyon oranıyla ilişkisinin olmadığı vurgulanmaktadır.

Ancak, uzun dönemde ılımlı bir enflasyonun istihdam için yararlı olacağı düşünülmektedir (11).

Diğer yandan, ücret artışlarının produktivite artışlarının üzerinde olmasının enflasyona yol açması dikkate alınarak, alınacak işgücü verimliliğini artırıcı önlemler amaç çatışmasını hafifletecektir.

2) Fiyat İstikrarı ve Ekonomik Büyüme

Hızlı ekonomik büyümenin sağlanması için mutlak fiyat istikrarının zorunluluğunu yönünden çok az kanıt vardır. Oysa, birçok araştırma ılımlı bir enflasyonun ekonomik büyümeye zarar değil, yarar sağladığını göstermiştir (12).

(11) PARASIZ, s.3.

(12) a.g.e., s.3.

3) Hızlı Ekonomik Büyüme, Tam İstihdam ve Ödemeler Bilançosu Dengesi

İlımlı fiyat artışları içinde sağlanan bir ekonomik büyüme ithalat talebini yükseltir. Eğer, sözkonusu olan ülke bir de gelişmekte olan ülkeyse, ekonomik kalkınma büyük ölçüde makine, teçhizat, hammadde ve yedek parça ithalatını gerektirdiğinden, ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması petrol gibi yeraltı veya yerüstü kaynaklarına sahip olmadıkça olanaksızdır (13).

B-BİRBİRİNİ TAMAMLAYAN AMAÇLAR

Bazı para politikası amaçları birbirini tamamlayabilir. Örneğin, fiyat istikrarı ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasında yardımcı olabilir. Burada şunu belirtmek gerekir. Enflasyonun ödemeler bilançosunu kötüleştireceği garantidir. Ancak, fiyat istikrarının mutlaka ödemeler bilançosunu dengeye getireceği açık değildir. Çünkü, ödemeler bilançosu dengesi yabancı ülkelerdeki enflasyon oranına veya bu ülkelerin sözkonusu ülke mallarına olan taleplerindeki değişmelere de bağlıdır (14).

C- BİRBİRİNİ DESTEKLEYEN AMAÇLAR

Bazı amaçlar birbirini destekleyebilir. Örneğin, nihai amaç ekonomik büyüme ve tam istihdamı içeren, milli gelirin en üst düzeye çıkarılması ise ve bunun yanında fiyat istikrarının girişimcilere güven sağlayarak ekonomik büyümeyi teşvik edeceği düşünülüyorsa, bu durumda fiyat istikrarının ekonomik büyümeye

(13) PARASIZ, s.4.

(14) a.g.e., s.4.

yardım edeceği düşüncesi geçerli olacaktır.

Tersine, eğer enflasyonun ekonomik büyümeyi teşvik ettiğine inanılıyorsa, bu durumda fiyat istikrarının ekonomik büyümeyle ters düştüğüne inanılacaktır. Aslında, daha önceki iki amacın birbirleriyle çatıştığını söyledik.

Ancak, bu bir inanış sorunudur. Dolayısıyla bunlar arasında bir seçim yapmaktansa " optimum enflasyon oranını " belirlemek gerekir (15).

III- PARA POLİTİKASININ ARAÇLARI

Para politikası araçlarını genel ve özel olarak iki grupta inceleyebiliriz.

I-PARA POLİTİKASININ GENEL ARAÇLARI

Uygulamada, üç önemli araç vardır. Bunlar: açık piyasa işlemleri, iskonto mekanizması ve karşılık oranlarındaki değişmelerdir.

A- AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ

Açık piyasa işlemleri, belli koşullar altında aktif para ve sermaye piyasalarına sahip ülkelerin veya gelişmekte olan bir çok ülkelerin merkez bankaları tarafından uygulanmaktadır(16). Keynes tarafından düşünülen, para miktarı ile faiz oranları arasındaki ilişki olmasaydı, merkez bankasının açık piyasa işlemleri yapmasına imkan kalmazdı. Nitekim, merkez bankasının istediği

(15) PARASIZ, s.5- 6.

(16) Peter FAUSEK (Çev. Rıza KANDİLLER), Yabancı Memleketlerde Merkez Bankacılığı, Ankara, 1961, s.7.

anda senet alabilmesi, senetlerin fiyatlarını biraz yükseltmek suretiyle mümkün olur (17).

Faiz haddinin, kredi arz ve talebine göre olduğu ülkelerde, hazine bonoları ile ilgili açık piyasa işlemleri faiz haddini de etkiler. Hazine bonolarının satışında faiz haddi yükselir, hazine bonolarının devletçe geri alınmasında ise düşer. Çünkü, birinci işlemde bankaların kredi arzında daralma, ikinci işlemde ise yükselme olacaktır.

Uzun vadeli tahvil ihracı, sanayileşmiş ülkelerde faiz hadlerini etkilemek amacıyla kullanılır. Az gelişmiş ülkelerde ise bütçe açığının finansmanında kullanılır ve bu haliyle bütçe uygulamasının bir aracı haline dönüşür (18).

B- REESKONT POLİTİKASI

Reeskont politikası, diğer araçlar ile birlikte uygulanmaktadır. Nedeni ise, bunun pasif bir rol oynamasıdır. Merkez Bankası reeskont politikasıyla, beklemekle yetinebilir, iskonto haddini cazip hale getirebilir, fakat iskonto edilecek senetlerin hacmini arzu ettiği seviyede tutamaz (19).

İktisatçıların çoğu, reeskont oranının konjonktür devrelerine karşı ideal bir silah olduğu kanısındadırlar.

-
- (17) Zeyyat HATİPOĞLU, Mısır Para Teorileri, İstanbul, 1955, s.270.
 (18) Vural SAVAS, İktisat Politikasına Giriş, İstanbul, 1978, s.276.
 (19) Paul SAMUELSON (Çev. Demir DEMİRGİL), İktisat, Ankara, 1965, s.352; Geoffrey CROVVTHER, An Outline of Money, London, s.189.

Yalnız bunlar, bu politika aracının tam zamanında ve yeter ölçüde kullanılmadığını ileri sürerler. Buna karşılık, reeskont politikasının enflasyona karşı etkili olmadığı konusunda da artan bir kana vardır (20).

Çünkü, fiyatların gittikçe yükseldiğini gören iş adamları, ödeyecekleri faiz yükselse bile işlerini genişletmek için hergün biraz daha fazla kredi isteminde bulunmakta kuşku göstermeyeceklerdir(21).

Faiz hadleri, ileri sanayi ülkelerinde ödünç verilebilir fonların arz ve talebine bağlı olduğu halde, reeskont hadleri Merkez Bankaları tarafından tesbit edilir. Az gelişmiş ülkelerde ise, genellikle hem faiz hem de reeskont haddi hükümet (ve onun adına Merkez Bankaları) kontrolü altındadır. Dolayısıyla sanayi ülkelerinde Merkez Bankasının reeskont hadlerini alçaltıp yükseltmesi para ve sermaye piyasasını derhal etkilemez. Bu gibi ülkelerde reeskont hadlerinin değiştirilmesi, bankaların reeskonta senet götürme meyillerine göre, dolaylı ve gecikmeli bir tarzda etkilerini sürdürür. Bununla beraber, bütün sanayi ülkelerinde reeskont hadleri, ekonominin " uyarıcı işareti " kabul edilir.

Az gelişmiş ekonomilerde hem faiz hem de reeskont haddi hükümet tarafından tayin edildiği için , bu tür değişmelerin ekonomik etkilerini daha çabuk göstereceği düşünülebilir. Ancak, az gelişmiş ekonomilerde monopol ve spekülasyon eğilimlerinin çok kuvvetli

(20) EINZIG, s.277.

(21) Besim ÜSTÜNEL, Makro Ekonomi, Ankara, 1967, s.142..

olması, faiz ve reeskont hallerindeki ayarlamaların "ciddi" ve "önemli" araçlar olmasını engeller (22).

C - ZORUNLU KARŞILIKLAR

Zorunlu karşılıklar, bankalar için bir çeşit genel köstektir. Eğer, bankalar mevduatlara karşı rezerv tutarlarsa, bu durumun bankaların likiditesini yükselteceği ve mevduat sahiplerinin fonlarının emin olacağı yönünde bir inanç vardır. Ancak, örneğin %15 gibi bir karşılık oranı sözkonusu sonuçların sağlanması için yeterli değildir. Bu güvenirlik bir başka yolla da sağlanabilir.

Günümüzde bankaların ayırdıkları zorunlu karşılıkların en önde gelen işlevi, bir para arzı kontrol aracı olmasıdır. Merkez Bankası, karşılık oranlarını değiştirerek, bankaların ellerindeki aşırı rezervleri ve böylece banka sisteminin kaydı para genişlemesini etkileyebilir (23).

D - PARA POLİTİKASI ARAÇLARININ BİRBİRİNE GÖRE ÜSTÜN VE GERİ YÖMÜ

1) Açık Piyasa İşlemleriyle, Reeskont Politikası

Açık piyasa işlemlerinin reeskont politikasına göre üç büyük üstünlüğü vardır.

i. Açık piyasa işlemleri çok daha güçlüdür. Dolayısıyla parasal taban üzerinde açık piyasa işlemlerinin değiştirici etkisi, reeskont oranındaki değişmelerin etkisinden daha büyüktür.

ii. Açık piyasa işlemleri daha esnektir.

iii. Açık piyasa işlemleri daha kesindir.

(22) SAVAŞ, s.276-277.

(23) PAFASIZ, s.12.

Reeskont politikasından farklı olarak Merkez Bankası, parasal tabanı açık piyasa işlemleriyle istediği miktarda değiştirebilir. Buna karşılık reeskont oranları, sadece bankaların ödünç alma güdülerini değiştirir. Dolayısıyla Merkez Bankası, bankaların kendisinden ödünç alma arzularını ne kadar değiştirdiğini bilemez.

Öte yandan, açık piyasa işlemlerinin " beyan etkisi " reeskont oranlarının değişmesinden daha azdır.

Reeskont oranlarındaki değişimin, açık piyasa işlemlerine olan üstünlüğü ise, anında daha geniş coğrafi etkisinin olmasıdır.

Çünkü, açık piyasa işlemlerinin ilk etkisi önemli para ve sermaye piyasalarının bulunduğu yörelerde olur (24).

2) Reeskont Politikasıyla, Karşılık Oranları

i. Karşılık oranlarındaki değişimin banka rezervleri üzerindeki etkisi, reeskont oranındaki değişimlerin etkisinden daha büyüktür.

ii. Merkez Bankası açısından karşılık oranlarındaki değişimin banka rezervlerini hangi miktarda değiştireceği reeskont politikasına göre daha belirlidir.

iii. Öte yandan Merkez Bankası, bankaların rezerv miktarında çok küçük değişimler yapmak eğilimindeyse, bu durumda reeskont politikası karşılık politikasına göre daha kesin sonuç verir.

Genel olarak Merkez Bankalarının gözünde, reeskont oranları karşılık oranlarındaki değişimlerden daha esnektir. Bu görüşün yanlış veya doğruluğu tartışmalı olmakla birlikte Merkez Ban-

(24) PAPASIZ, s.14.

kalarının duyarlılığı bu yöndedir.

Reeskont politikası gerek açık piyasa işlemleri, gerekse karşılık oranları politikalarından daha zayıftır. Reeskont politikası açık piyasa işlemlerinden daha az esnek, karşılık politikasından ise daha esnektir (25).

3) Açık Piyasa İşlemleriyle, Karşılık Oranları

Konjonktür dalgalanmalarına karşı, karşılık oranlarındaki değişmelerin açık piyasa işlemlerine göre iki üstünlüğü vardır.

- i. Karşılık oranlarındaki değişimin coğrafi etkisi tamdır ve anlamlı bir gecikme sözkonusu olmaz. Oysa, açık piyasa işlemlerinin etkisinin tüm ülkeye yayılması uzun zaman alabilir.
- ii. Eğer bankaların ellerinde, karşılık oranlarında yapılan indirim sonucu aşırı nakit rezervi olursa, bununla kredi ve mevduatlarını genişletmeye, açık piyasa işlemlerine göre daha isteklidirler. Banka kendiliğinden tahvillerini satmadıkça, Merkez Bankasının açık piyasa satın alımları banka için, müşterilerin mevduatlarında bir artış şeklinde görünür. Ancak, bir bankanın bu mevduatların ne kadar olacağını bilmesine de olanak yoktur. Ayrıca, bankaların mevduatlarında anormal şişmeler olduğunda, her an bunun mudilerce geri çekilebileceğinden de korkarlar.

Ancak, burada karşılık oranlarının açık piyasa işlemlerine olan üstünlüğü çok azdır. Çünkü, Merkez Bankası büyük açık piyasa alımlarıyla aradaki farkı kapatabilir.

Açık piyasa işlemlerinin karşılık oranlarına olan üstün-

lügeni ise şöyledir.

- i. Karşılık oranlarındaki değişmeler, açık piyasa işlemleri gibi herhangi bir merkezde işleme konulmaz. Dolayısıyla ticaret merkezinden uzaktaki küçük bankalar, bu işlemde daha az etkilendir.
- ii. Karşılık oranları ellerinde aşırı rezervleri olsun olmasın tüm banka sistemini etkiler. Dolayısıyla ellerindeki aşırı rezervleri olmayan bankalar kredilerini azaltmak, tahvil satmak veya borçlanmak zorunda kalırlar. Tersine, eğer Merkez Bankası tahvil satarsa, ellerinde aşırı rezerv olmayan bankaların bunları satın almalarına gerek yoktur. Ancak, bu düşünce kısmen doğrudur. Çünkü, bankanın müşterileri tahvil satın alırsa bankanın da mevduatları azalacaktır.
- iii. Karşılık oranları küçük adımlarla değiştirilemez.

Sonuç olarak şunlar söylenebilir. Para politikasının genel araçlarının kullanımı, ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Örneğin, ABD dışında bir çok ülkede reeskont politikası, ABD'ye göre daha önemlidir. Üstelik gelişmiş veya az gelişmiş bir çok ülkede ve Türkiye' de, açık piyasa işlemleri yapılmaktadır. Çünkü, devlet tahvilli piyasası çok zayıf ve gelişmiş değildir. Açık piyasa işlemlerinin en iyi yapıldığı ülkeler ABD, İngiltere ve Kanada' dır (26).

2- PARA POLİTİKASININ ÖZEL ARAÇLARI

Geçici (selektif) kontrol aracı da denilen bu tür araçların başlangıç etkisi tüm ekonomi üzerinde olmaz bazı spesifik

piyasalarda hissedilir.

Özel araçları şu şekilde sıralayabiliriz.

- i. Farklılaştırılmış reeskont oranları,
- ii. Ticari banka kredilerinin miktar, vade ve faiz oranları açısından selektif kontrolü,
- iii. Bankalar ve banka dışı mali araçlara belli miktarda devlet tahvilî hazine bonosu satın alma zorunluluğunun getirilmesi,
- iv. Finansal araçların portföylerinin yeniden düzenlenmesi,
- v. Tüketici kredilerinin kontrolü,
- vi. Hisse senedi ve tahvil alımına yönelik kredilerin kontrolü,
- vii. Merkez Bankasının moral takviyesi,
- viii. Reklam ve resmi olmayan öğütler (27).

Kalitatif kredi kontrolü uygulaması ve idaresi güçtür(28). Zira, bu kredi kontrolünde, sektörlerin kredi ihtiyaçlarının bilgi ve ileri görüşlülükle belirlenmesi gerekir. Ancak o zaman, kalitatif kredi kontrol alanında alınan tedbirler millî ekonomi için yararlı sonuçlar meydana getirirler. Selektif kredi kontrolü, toplam kredi hacmine tesir ettiği ölçüde para politikasının bir aracı olur.

(27) PARASIZ, s.18- 19.

(28) İsmail TÜRK, Maliye Politikası, Amaçları ve Araçları, Ankara, 1967, s.95.

I k i n c i B ö l ü m

BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE

PARA POLİTİKASI

I - PLAN DÖNEMİNDE PARA -KREDİ POLİTİKASI HEDEF VE TEDBİRLERİ

1963- 1967 yıllarını kapsayan ilk beş yıllık planın ana ilkesi, sosyal adalete dayanan yüksek bir gelişme hızının sağlanması olarak tanımlanabilir.

I. Plan devresinde nüfusun artış hızı gözönünde tutularak, yıllık %7 oranında bir kalkınma hızına ulaşmak hedef olarak alınmıştır. Bu oldukça yüksek bir artış hızıdır. Ancak, %7'lik artışın ifade ettiği gelişme sadece %4' dür. Çünkü, nüfus %3' e yakın bir hızla artmaktadır.

Para ve maliye politikaları, kaynakların tam olarak kullanılmasına ve en iyi şekilde tahsisine engel olacak enflasyonist deflasyonist eğilimlerin gelişmesini önleyecektir. Kamu yatırımları, vergiler, borçlar, kamu teşebbüslerinin yaratacağı fonlar ve dış alenden sağlanacak kaynaklarla enflasyon yaratmayacak şekilde finanse edilecektir.

Para ve kredi politikaları, özel sektör yatırımlarının gerçek kişi ve müessese tasarrufları ile finansmanı mümkün kılacak şekil-

de yürütülecektir (1).

Plan çerçevesi içinde kredi müesseseleri ve kredi mekanizmasının geliştirilmesine önem verilecek ve tasarruflar teşvik edilecektir. Para ve sermaye piyasası ihtiyaçlarını tatminkar şekilde karşılayacak gerekli organizasyonun kurulması sağlanacaktır. Kredi müesseseleri mevcut üretim kapasitesinin en iyi şekilde kullanılmasını mümkün kılmak üzere döner sermaye ihtiyaçlarını karşılayacak duruma getirilecektir (2).

Plan'da kredi müesseseleri ile ilgili tedbirler şöyle belirtilmektedir (3).

- 1) Bankaların likidite durumlarının tehlikeye sokacak kredi ve plasmanlara gitmesini önleyici tedbirler alınacaktır.
- 2) Bankaların alacaklarını daha kısa sürede ve kolaylıkla tahsil edebilmeleri için mevzuatta gerekli değişiklikler yapılacaktır.
- 3) Karşılıklar politikasının fiyat ve konjonktür hedeflerine uygun bir şekilde düzenlenmesi sağlanacaktır.
- 4) Kredi müesseselerinin sabit masraflarının kısılması ve bu suretle mevduat faizi ile kredi faizi arasındaki büyük farkın azaltılması için tedbirler alınacaktır.
- 5) Yeni yatırım bankaları kurulacak ve bunlar sağlam kaynaklarla teçhiz edilecektir.

Plan'da gelişmenin nisbi bir fiyat istikrarı içinde sağ-

(1) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1963, s.84.

(2) a.g.e., s.501.

(3) a.g.e., s.502.

lanabilmesi için aşağıda belirtilen tedbirlerin alınması gerektiğine işaret edilmektedir (4).

Bütçe açıklarına meydan verilmemek üzere vergiler arttırılacak, kamu cari giderleri asgari seviyede tutularak kamu tasarrufları arttırılacaktır, İktisadi Devlet Teşekküllerinin (İDT) reorganizasyonu ile cari masrafları azaltılıp, karları ve böylece tasarruf yaratma olanakları genişletilmiş olacaktır.

Diğer yönden, özel tasarrufları teşvik etmek üzere bir sermaye piyasası kurulmasının gereği de Plan'da belirtilmiştir. Ancak, bu piyasanın hemen gelişmesi söz konusu olamayacağına göre, özel yatırımların finansman ihtiyacı Türkiye Sanayi Yatırım Bankası gibi uzun vadeli yatırım kredileri veren bankaların sayısı ve bu bankaların ellerindeki fonları arttırmak suretiyle giderilecektir. Bu tip bankaların kurulmasıyla ticaret bankalarının sanayi yatırımlarına iştirak zorunluluğu ortadan kalkacak ve böylece, hem bu bankaların likidite durumları bozulmamış olacak, hem de işletmelerin döner sermaye ihtiyaçlarını karşılayacak kısa vadeli kredi kaynakları serbest kalacaktır.

Ayrıca Plan' da, kredilerin dağılımı üzerinde durulmuş, optimum dağılımı öngörülmüştür. Bunun için gerekli tedbirler şunlardır (5).

1) Faiz politikası kalkınan ekonominin ihtiyaçlarına uyacak biçimde yönetilecektir.

(4) a.g.e., s.502.

(5) a.g.e., s.502.

2) Farklı ihtiyaçları karşılayacak çeşitli krediler, ekonomimizin ihtiyaçları için yeterli şekilde sağlanacaktır.

3) Selektif kredi politikası güdülecek ve bu amaçla Merkez Bankası reeskont plafonları yanında, faiz hadleri de bu politikanın araçları olarak kullanılacaktır.

Bunun yanında konut kredilerinin kısılması, açılacak konut kredilerinin ise, lüks inşaat yerine sosyal konut inşaatına yöneltilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Konut kredilerinin kısılmasının ekonominin kaynaklarının konut yatırımlarından sanayi yatırımlarına kaymasında rol oynayacağı umulmaktadır. Fakat, konut ihtiyacının Türkiye' de çok önemli bir problem teşkil etmesi ve konut inşaatının kısılması halinde ve sadece bir tedbir sonucunda özel tasarrufların sanayi yatırımlarına kayacağı yolunda Plan'da yer alan iddiaları şüpheyle karşılamak gerekir (6).

Dikkat edilirse, I. Plan'da enflasyona mani olacak tedbirler sadece genel hatlarıyla tespit edilmiş bulunmaktadır. Millî gelir, bütçe giderleri, cari kamu harcamaları, kamu yatırımları, özel tüketim, özel yatırım, ihracat, ithalat, dış yardım gibi kavramlar hakkında beş yıllık miktar hedefleri gösterilirken, para ve kredi politikası, yatırımların finansmanı ve özellikle bankaların likidite durumları kesin bir modele bağlanmamış ve miktar hedefleri belirlenmemiştir.

I. PLAN DÖNEMİNDE İZLENEN PARA POLİTİKASI

Türkiyede 1963- 1967 yıllarında uygulanan para politikası-

(6) Mükerrer HİÇ, Para Teorisi, İstanbul, 1982, s.530.

nın incelenmesi, karşılaştırılmalı bir inceleme olacaktır. Plan ve yıllık programlarda uygulanması öngörülen para politikası ele alınıp gerçek uygulama ile karşılaştırılacak ve öngörülen ile uygulama arasındaki uyumlar ve sapmalar tesbit edilecektir.

Türkiye'nin I. Plan döneminde uyguladığı politikanın başarılı olup olmadığı, böylece uyumların yada sapmaların kantitatif ağırlığı ile kendiliğinden tesbit edilecektir. Buna göre, incelememizde Plan'da öngörülen amaçların ve kullanılması öngörülen araçların tartışması yapılmayacaktır. İncelenecek olan sadece, öngörülen amaçlara ulaşıp ulaşılmadığıdır.

Örneğin, mutlak fiyat istikrarı sağlamayı öngören bir para politikasının ekonomik kalkınma yönünden yararlı olup olmadığı tartışması yapılmayacaktır. Oysa, % 2-3 oranında, ılımlı sayılabilecek bir enflasyonun az gelişmiş bir ülke için hem faydalı hem de önlenemez olduğu hususunda inandırıcılık derecesi hiç de düşük olmayan fikir ve örnekler vardır (7). Fakat bu tip bir tartışmaya girmek, Planın tüm yapısının tartışmasını gerektirir, bu ise Tezimizin sınırlarını aşar.

İlk Plan döneminde uygulanacak para politikası kalkınma planında global bir şekilde tanımlandığı için, kantitatif bir inceleme bakımından elverişli değildir. Bu bakımdan ve para politikasının daha çok kısa dönemli bir planlama aracı olarak kabul edilmesinden dolayı yıllık programlardan yararlanmak zorunluluğu doğ-

(7) İzzet A. DİN, Para Politikasının Teorik Önü ve Analiz Modeli, Ankara, 1968, s.185.

muştur. Yıllık programlarda yer alan para politikası daha kesin ve kantitatif olarak ifade edilmiştir.

İncelememizi yıllar itibariyle yapmak ve bunu programlara dayandırmak bir başka bakımdan da zorunludur. Bu ise, Plan devresi içindeki her yılın ayrı özellikler göstermesi ve bu özelliklerin gerektirdiği para politikasının her yıl için değişik olmasının yanın da uygulama da her yıl değişik olmuş; bazı yıllar programa uyulmuş; bazı yıllar ise büyük sapmalar göstermiştir.

Yıllar itibariyle yapılan "öngörülen" ile uygulanan" para politikası kıyaslaması için gerekli veriler şunlardır:

- 1) Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) 'daki gerçek yükseliş rakamları. Bu , paranın tedavül sürati sabit varsayıldığında para arzında yapılması gerekli artışı göstermektedir.
- 2) Para arzı rakamları. Bu, paranın tedavül süratinin sabit varsayılması halinde GSMH' daki gerçek artışa uygun para arzının temin edilip edilmediğini göstermektedir.
- 3) Paranın tedavül süratini gösteren değerler, para arzının cari fiyatlarla GSMH' ya bölünmesiyle elde edilmekte olup, GSMH' daki gerçek artışa uygun para arzının ne olması gerektiği hususunda göstergedir.
- 4) Bankalardaki mevduat rakamları. Bu para arzının oluşumunda etkili olan unsurlardan, kaydi paranın kaynağındaki değişiklikleri göstermektedir.
- 5) Merkez Bankası kredileri. Bu, para arzının diğer önemli kaynağın daki değişiklikleri göstermektedir.
- 6) Banka kredileri rakamları.
- 7) Fiyatlar genel seviyesindeki değişmeler. Bu ise, para politika-

sının başarılı olup olmadığının göstergesidir.

Tablo 1' de, 1963- 1967 yılları arasında paranın tedavül süratindeki değişimler gösterilmiştir. Burada para arzının iki türlü tanımına (8) uygun olarak iki tedavül sürati hesaplanmış olup, yıllar itibariyle incelememizde bunların sadece para arzının dar tanımlanmasına (M') uygun, paranın tedavül sürati (V') kullanılacaktır.

Tablo 2'de, GSMH'daki gerçek artışla paranın dar tanımlanan arzındaki ve tedavül süratindeki değişimler ve yıllık ortalama artışlar (9) gösterilmiş ve bunların fiyatlar genel seviyesi üzerindeki etkileri tesbit edilmiştir.

Tablo 3'de, para arzı, Tablo 4' de, Merkez Bankası kredileri, Tablo 5'de, Banka kredileri, Tablo 6' da Bankalardaki mevduatın yıllar itibariyle seyri tesbit edilmiştir.

TABLO:II

GSMH -PARA ARZI- PARANIN TEDAVÜL SÜRATI

	1962	1963	1964	1965	1966	1967
GSMH						
cari fiyat (Milyon TL..)	60301	69024	74198	80020	93578	103996

(8) Para arzının dar tanımı, tedavüldeki para, Merkez Bankasındaki serbest vadesiz mevduat ve ticari mevduatı içine alır. Para arzının geniş tanımında ise, dar tanıma vadesiz tasarruf mevduatı da dahil edilir.

(9) Ortalama artışlar, bileşik faiz esasına göre yapılmıştır.

Yıllık Artış	14.5	7.5	7.8	16.9	11.1	
Endeks	100	107	116	136	151	
Para Arzı (M')						
(Milyon TL.)	6477	6925	8065	8906	10370	12292
Yıllık Artış	6.9	16.5	10.4	16.4	18.5	
Endeks	100	116	129	150	178	
Para Arzı (M'')						
(Milyon TL.)	10964	12167	13999	16434	19780	22682
Yıllık Artış	11.0	15.1	17.4	20.4	14.7	
Endeks	100	115	135	163	186	
Paranın tedavül						
sürati: V'	9.97	9.20	8.98	9.02	8.46	
Paranın tedavül						
sürati: V''	5.67	5.30	4.87	4.73	4.58	

Kaynak: 1) GSMH rakamları, Türkiye Milli Geliri, İstatistik Enstitüsü yayınlarından,

2) Para arzı rakamları, T.C. Merkez Bankası Aylık Bültenlerinden alınmıştır.

TABLO: 2

GSMH - PARA ARZI - TEDAVÜL SÜRATI - FİYATLAR

	1962	1963	1964	1965	1966	1967
GSMH						
1961 fiyat.						
(Milyon TL.)	57153	61527	64545	67466	74382	78888

Yıllık Artış	7.7	4.9	4.5	10.3	6.1	
Endeks	100	105	110	121	128	
Para Arzı (M')						
(Milyon TL.)	6477	6925	8065	8906	10370	12292
Yıllık Artış	6.9	16.5	10.4	16.4	18.5	
Endeks	100	116	129	150	178	
Paranın tedavül						
sürati: V'	9.97	9.20	8.98	9.02	8.46	
Yıllık ort.						
fiyat artışı %	4.2	0.7	8.9	4.4	7.9	

- Kaynak: 1) GSMH rakamları, Türkiye Milli Geliri, İstatistik Enstitüsü yayınlarından,
- 2) Para arzı rakamları, T.C. Merkez Bankası Aylık Bültenlerinden,
- 3) Yıllık ortalama fiyat artışları, Devlet Planlama Teşkilatı programlarından alınmıştır.

TABLO: 3

PARA ARZI (Milyon TL.)

	1963	1964	1965	1966	1967
--	------	------	------	------	------

Bilfiil ted.

banknot ve ufaklık	4926	5835	6326	7164	8714
Banknot	4772	5664	6174	6990	8513
Ufaklık	154	171	152	174	201
Kaydı para	1999	2230	2580	3206	3578

Bankalardaki

vadesiz tic. mev.	1805	2207	2555	3181	3562
T.C. Mer. B. da					
vadesiz serb. mev.	194	23	25	25	16
Para Arzı (M')	6925	8065	8906	10370	12292
Vadesiz tas. mev.	5242	593 4	7528	9410	10390
Para Arzı (M')	12167	13999	16434	19780	22682

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Raporları (1963- 1967)

TABLO: 4

MERKEZ BANKASI KREDİLERİ (Milyon TL.)

	1963	1964	1965	1966	1967
I- Mali Amaçlı Kre.	813	1173	1794	213 2	2630
1. Hazine	740	1055	1589	1896	2361
Kısa vadeli avans	392	603	1136	1438	1951
Hazine bonoları	348	348	348	348	348
Altın üze. avans	-	104	105	110	62
2. Ban. Tas. Fonu	73	118	205	236	269
II- Eko. Amaçlı Kre.	2338	2967	2871	4539	6146
1. Özel Sektör	1286	1617	1595	2585	3784
İhracat kre.	412	783	467	1174	1409
Sanayi kre.	134	223	273	331	724
Küçük san. es.	44	73	142	225	314
Tarım kre.	362	208	480	594	1035
Ticari kre.	334	330	233	261	302

2. İktisadi Dev. Teş.	977	1015	853	1231	1612
TMO	868	856	569	797	1008
Şeker Şirketi	109	159	284	434	604
3. Katma büt. İda. Tekel	75	335	423	723	750
TOPLAM	3151	4140	4665	6671	8776

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Raporları (1963- 1967)

TABLO : 5

BANKA KREDİLERİ (Milyon TL.)

	1963	1964	1965	1966	1967
I- Mali Amaçlı Kre.	1221	1324	1410	1504	1413
1. Gen. Büt. İda.	159	149	164	220	108
2. Kat. Büt. İda.	8	2	2	1	1
3. Mahalli İda.	1054	1173	1244	1283	1304
II- Eko. Amaçlı Kre.	10665	12120	14690	18687	21955
1. Özel Sektör	10161	11483	13561	17617	20591
a. Muhtelit kre.	5872	6232	7792	10074	11554
b. İhtisas kre.	4289	5251	5769	7543	9037
Küçük san. es.	202	247	312	427	585
Tarım kre.	2408	2991	3206	4531	5551
Sanayi kre.	385	485	593	817	1043
Konut inş. kre.	1294	1528	1658	1768	1858
2. İktisadi Dev. Teş.	504	637	1129	1070	1364
TOPLAM	11886	13444	16100	20191	23368

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Raporları (1963- 1967)

TABLO: 6

BANKALARDAKİ MEVDUAT (Milyon TL.)

	1963	1964	1965	1966	1967
Mevduat Top.	10516	12010	14782	18486	21015
Vadesiz	8443	9676	11619	14241	15931
Vadeli	2073	2334	3163	4245	5084
Resmi mev.	1898	2071	2048	2233	2644
Vadesiz	1396	1535	1536	1650	1979
Vadeli	502	536	512	583	665
Ticari mev.	2015	2422	2913	3640	4027
Vadesiz	1805	2207	2555	3181	3562
Vadeli	210	215	358	459	465
Tasarruf mev.	6603	7517	9821	12613	14344
Vadesiz	5242	5934	7528	9410	10390
Vadeli	1361	1583	2293	3203	3954

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Raporları (1963- 1967)

1- 1963 YILINDA PARA VE KREDİ

1963 yılında izlenmesi gereken para ve kredi politikası, ana hatlarıyla 1963 yılı programında şöyle belirtilmiştir (10).

1962 yılında ekonomik göstergelerin ortaya koyduğu enflasyonist gidişi önlemek için , 1962 yılı bütçesinin 500 milyon civa-

(10) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1963 Yılı Programı, Ankara, 1963, s.274- 275.

rındaki açığın Merkez Bankasınca finanse edilerek nakit açığı hat-
lini alması gerekmektedir. 1963 yılı bütçe uygulamasında ise,
ekonomideki genişleme göz önünde bulundurularak, özellikle cari mas-
raflarda etkin tasarruf tedbirleri alınacak ve Merkez Bankası kay-
naklarına başvurma yalnız kısa vadeli nakit ihtiyaçları için olacak-
tır.

Merkez Bankasının 1962 yılında kredi genişlemesini sağla-
mak için uyguladığı politika, ekonominin durgunluktan kurtulmasında
başarılı olmuştur. 1963 yılı içinde, banka kredileri hacmi ve ban-
kaların Merkez Bankası ile ilişkileri ekonominin ihtiyaçlarına göre
düzenlenecektir ve toplam kredi hacminde 1 milyar 200 milyon lira-
lık bir artış öngörülmektedir. Kredi hacmini ekonominin ihtiyaçla-
rına göre düzenlemek ve enflasyonist tazyikleri önlemek için eldeki
araçlar gerektiğinde gecikmeden kullanılacaktır. Uzun vadeli planın,
sektörler bakımından hedeflerine ulaşması için kalitatif ve kantit-
tatif kredi tedbirlerine başvurulacaktır. Bu arada, İDT'yle, Tekel
İdaresinin mevsimlik alımları dolayısıyla Merkez Bankası kolaylık-
larından yararlanmaya devam etmeleri gerekli görülmele beraber, bu
kredilerin amacına uygun kullanılması ve donmaması sağlanacaktır.

Ekonomideki enflasyoncu baskıyı önlemek için 1963 yılı
programında piyasanın düzenlenmesi ile ilgili tedbirler aşağıdaki
şekilde belirtilmiştir (II).

Araçların makul olmayan fiyat artışlarını önlemek için, özellikle
işletmelerin, işletme kredisi ihtiyaçları karşılanacaktır. Ayrıca,

(II) a.g.e., s.273.

tarım alanında alım-satım yapan kamu teşebbüslerinin fiyat politikası ve fiyat ayarlama fonksiyonlarının etkin hale getirilmesine çalışılacaktır. Bu tedbirlerin yanında, fiili tekellerin haksız fiyat artışları önlenecek, fiyatların serbestçe piyasa şartlarına göre teşekkülü imkanı sağlanacaktır.

Yukarıda da değinildiği gibi, ekonomi duyarlılık kazandığından 1963 yılı içinde faiz hadleri politikası üzerinde durulması gerekmektedir.

Faiz politikasının ana gayesi, tasarrufları teşvik, kredi taleplerini gerçek seviyede tutmak ve kredilerin sektörler ve değişik faaliyet alanları arasında dengeli dağılımını sağlamak olacaktır.

Diğer taraftan, 1963 yılı içinde faiz üzerindeki narhan kaldırılması için araştırmalara başlanacaktır. Bu çalışmalarda kredi müesseselerinin para maliyetinin düşürülmesi, tasarrufların teşviki ve ekonominin çeşitli dallarının kredi ihtiyacının daha rasyonel yollarla sağlanması da göz önünde bulundurulacaktır.

Memleketimizde, teşebbüslerin uzun vadeli finansman ihtiyacı, özel tasarrufları harekete geçirecek bir sermaye piyasası bulunmaması yüzünden gerektiği gibi karşılanmamakta ve bu yüzden çok defa rasyonel olmayan başvurulmaktadır. Bu nedenle ekonominin bu sahadaki ihtiyacına cevap verecek sermaye piyasasını düzenlemek üzere hazırlanmış olan kanun tasarısının 1963 yılı içinde kanunlaşması sağlanacaktır. Sermaye piyasasında yokluğu hissedilen orta ve uzun vadeli kredi taleplerini karşılayacak finansman müesseselerinin kurulması gerekmektedir. Bundan dolayı, İDT'nin finansman ihtiyacı için Devlet Yatırım Bankası kurulması hakkındaki kanun tasarısı ile özel sektör ihtiyacını karşılamak amacıyla Sanayi Yatırım ve Kredi

Bankası ve Maden Geliştirme Bankası kurulması için yapılan çalışmalar 1963 yılı içinde sonuçlandırılacaktır.

1963 yılı programının para politikası konusundaki tedbirlerini yukardaki biçimde özetledikten sonra, 1963 yılı para politikasıyla ilgili uygulamayı inceleyebiliriz.

1962 yılında sabit fiyatlarla 57153 milyon olan GSMH planlı dönemin ilk yılı olan 1963 yılında, %7.7 artış göstererek 61527 milyon liraya yükselmiştir (12). Bu artış hedefin üzerindedir.

GSMH' daki %7.7' lik artışa karşılık, dar tanımlanan para arzı %6.9 artış göstererek 6925 milyon liraya yükselmiştir (13). Para arzındaki artış yılın ilk yarısında yavaş seyretmiştir. Bunun nedeni ise, bu dönemde ödemeler dengesinin verdiği açığın Merkez Bankası altın ve döviz rezervlerinin karşılamasıyla, Merkez Bankası rezervlerinde azalma olmasıdır.

Para arzındaki artışlar genellikle tarım mahsullerinin idrak edildiği, ihracatın arttığı ikinci altı aylık döneme rastlamaktadır. Bu dönemde TMO ' ne tarım ürünlerinin alımı için açılan Merkez Bankası kredileri para arzının artmasında önemli bir rol oynamıştır.

Para arzında 1963 yılında tesbit edilen %6.9' luk artış, GSMH' daki %7.7 artış göz önüne alınınca, ilk nazarda Planın öngördüğü fiyat istikrarını temin edebilecek nitelikte gözükmektedir. Oysa aynı yıl içinde, iki yıl devam eden iyi mahsul durumunun gıda malları arzını bollaştırmış olmasına rağmen, toptan eşya fiyatları

(12) Bkz.: Tablo: 2, s.26.

(13) Bkz.: Tablo: 1, s.25.

%4.2 oranında artış göstermiştir (14).

Para arzının kompozisyonuna gelince, 1962 yılı sonunda 4527 milyon lira olan banknot ve ufaklık para toplamı 1963 yılı sonunda 4926 milyon liraya ulaşmıştır (15).

%10.4 nisbetine ulaşmış olan 1963 yılı artışı, 1962 yılı sonunda %9.3 oranındaydı.

Hazinece inraç olunan ufaklık para 1963 yılında 5 milyon lira eksilmiş ve para arzı artışında rol oynamamıştır.

Para arzı içinde önemli bir yeri olan banknot 1963 yılında 4772 milyon liraya yükselmiştir. Merkez Bankasının banknot emisyonlarına ve sonuçta bilfiil banknot miktarına Merkez Bankası kredilerindeki genişleme etkili olmuştur. Kredi artışları dolayısıyla yaratılmış olan paranın büyük kısmı, yılın ilk sekiz ayı içerisinde tedavülden banknot çekilmesi sonucunu veren işlemlerle geri alınmış olduğundan, emisyon bu devrede önemli artışlar arz etmemiştir. Eylül ayından sonra emisyonun yükselişine bir yandan kredi artışlarının hızlanması, diğer yandan emisyona azaltıcı tesir eden işlemlerin düşük oluşu etkili olmuştur.

Kaydi para, 1963 yılında 1999 milyon liraya ulaşmıştır. Kaydi para miktarındaki değişiklikler, bankalar nezdindeki vadesiz ticaret ve tasarruf mevduatındaki hareketlerden ileri gelmiştir. Merkez Bankası nezdindeki kaydi para önemsiz değişiklikler kaydetmiştir (16).

(14) Bkz.: Tablo: 2, s.26.

(15) Bkz.: Tablo: 3, s.27.

(16) Bkz.: Tablo: 3, s.27.

Bankalar nezdindeki kaydı para değişiklikleri, 1963 yılında ticari mevduatın azalışı ve tasarruf mevduatının artışı sonucunda oluşmuştur. Bu iki vadesiz mevduat grubunda görülen zıt hareketlerin birbirine az çok eşit olması, kaydı paranın Eylül ayı sonuna kadar önemli artış kaydetmemesinde etken olmuştur. Ticari ve tasarruf mevduatındaki artış ancak Ekim-Aralık devresinde hızlanmıştır. Vadesiz tasarruf mevduatındaki artışın tamamının kaydı para artışı şeklinde tezahür etmemesine, kaydı paraya dahil olan ticari mevduatın azalması sebep olmuştur (17).

1963 yılında ekonomide görülen fiyat yükselişini, Merkez Bankası kredilerinin Plan hedefi üzerindeki artışına ve paranın tedavül süratının DPT tarafından öngörülemeyen %9.97 gibi bir yüksekliğe ulaşmış olmasına bağlamak gerekmektedir (18).

Merkez Bankası kredileri 1963 yılında 1962'ye kıyasla %72.8 oranında artarak 3151 milyon liraya yükselmiştir (19).

Bu krediler, Hazineye, TMO'ne ve tarım sektörüne açılan kredilerdeki artışların tesiri altında seyretmiştir.

Krediler, mali ve iktisadi amaçlara göre tasnif edildiği takdirde, toplam Merkez Bankası kredilerinin 1963' de %70.6'sını iktisadi amaçlı kredilerin teşkil ettiği görülür.

Bir önceki yıla nazaran artış oranları, mali amaçlı kredilerde %84.3, ekonomik amaçlı kredilerde %68.4 olmuştur.

Kredilerin %44.0'nü özel sektöre açılan krediler teşkil etmiştir. İDT' ne açılan krediler, toplam kredilerin %27.5' ne eşittir.

(17) Bkz.: Tablo: 6, s.30.

(18) Bkz.: Tablo: 1, s.25.

(19) Bkz.: Tablo: 4, s.28.

Bu sektörle ilgili Merkez Bankası kredileri %175 oranında artmıştır.

Hazine ile Tekel İdaresine inhisar eden genel ve katma bütçeli idarelere açılan kredilerin toplam Merkez Bankası kredileri içindeki payı ise %26 olmuştur. Bu kredi grubunda %104.4 oranında artış meydana gelmiştir.

Hazineye açılan kısa vadeli avansın toplamı 392 milyon liradır.

Hazinenin 1963 yılı içinde Merkez Bankasına fazla müracaat etmesinin başlıca nedenleri her yıl olduğu gibi yaz aylarında kamu yatırımlarının hızlandırılması, konsorsiyum kredilerinin gecikmesi, TMO 'sine yapılan hububat alımının finansmanı, tarım sektörü ve resmi daireler ihtiyacının avans yoluyla Bütçeden ödenmesidir.

1963 yılında izlenen fiyat yükselişinin ilimli olmasının diğer bir sebebi de mevduat artışındaki 1962 yılına nazaran %2.2 düşüş nedeniyle banka kredilerinde görülen %9.8 oranında azalmadır.

Banka kredileri 1963 yılında %14.7 oranında artarak yıl sonunda 11886 milyon liraya ulaşmıştır (20).

Banka kredilerinin 1962, 1963 yıllarında ancak %1 ila %2' sinin mali amaçlı kredilerden teşkil ettiği görülür. Genel ve katma bütçeli idarelerle ilgili bu nevi kredilerin çoğunluğu Ziraat Bankası' nın Maliye Bakanlığından tohumluk yardım kredileri dolayısıyla doğan alacaklarıdır.

Ekonomik amaçlı krediler 1963'de %15.6 dolaylarında artmıştır. Ekonomik amaçlı kredilerin konjonktürel dalgalanmalarına başlıca ticari krediler tesir etmektedir. Diğer kredi nevelerinin tesirleri

kendi normal gelişme olanaklarının içinde kalmaktadır.

Çoğunluğu ticaret ve bir kısmı sanayi ile ilgili olan muhtelit kredilerin, 1963 yılı yıllık artışı %15.8 oranında olup, banka kredileri toplamı içindeki payı ise %54 kadardır.

Ekonomik amaçlı banka kredileri içinde muhtelit kredilerden sonra hacim ve artış itibarıyla en önemli olanı tarım kredileridir. Tarım kredileri 1963 yılında %19.7 oranında artarak, banka kredileri içindeki payı %19.5 olmuştur.

Bu kredilerdeki artış, doğrudan doğruya müstahsile açılan kredilerden ileri gelmiştir.

Yıldan yıla tedicici olarak yükselme gösteren bankalardaki mevduat, 1963 yılında %11.6 oranında artarak 10516 milyon liraya yükselmiştir (21)..

1963 yılında izlenen 1098 milyon liralık artışın 576 milyon lirası vadeli, 522 milyon lirası da vadesiz mevduatta olmuştur.

Vadeli mevduat artışında görülen yükselme, Türk ekonomisinde istikrarın sağlandığını ve likidite arzusunun ewvelki önemini kaybettiğini göstermektedir.

1962 yılına oranla 1963 yılında vadesiz resmi ve ticari mevduatın azalması, yatırımların ve bununla ilgili ithalatın gerektirdiği para ihtiyacının karşılanması için bu kaynaklara müracaat edilmesinden ileri gelmektedir. İthalata konan ve önemli nisbetlere yükselen teminat sistemi de para ihtiyacını arttırmakla vadesiz mevduatın azalmasına sebep olmaktadır (22)..

(21) Bkz.: Tablo: 6, s.30.

(22) Faik Birol DÜNDAR, Planlı Dönemde Türkiye'de Para Politikası, Ankara, 1970, s.76.

1963 yılında bankalardaki mevduatın 1962 yılına göre yavaş artış göstermesi, bankaların aynı yılda mevduata karşılık daha süratle artan kredi taleplerini karşılamak üzere likiditelerini daraltmaları sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle de bankalar daha sık olarak Merkez Bankasına müracaat etmişlerdir.

Bu husus, 1963 yılında izlenen kredi genişlemesinin kaynağının gerçek tasarruflardan çok Merkez Bankası avans ve reeskontları olduğunu ortaya koymaktadır (23).

1963 yılında iklimin müsait gitmesi ve iyi bir tarım mahsulü kaldırılmasının sonucunda yüksek bir gelişme hızı sağlanmıştır. Bu sebeple de fiyatlar normal bir seyir takip etmiştir.

1963 programında bütçe gelirleri, muhtelif tasarruf ve harcama kalemleri hakkında DPT tarafından yapılan tahminler mesele, Maliye Bakanlığı'nın tahminlerine kıyasla - çok az hata payı göstermiştir ve hedefler aşağı yukarı tahakkuk ettirilmiştir. Bu husus, Planlama Teşkilatının ciddi niyetini ve bağımsızlığını gösteren bir delil olarak kabul edilebilir (24).

Para arzının %6.9 oranında artışına rağmen, Merkez Bankası kredilerinin önemli nisbette artmaya devam etmesi, Hazine ve özel sektörün Merkez Bankası kaynaklarına daha fazla başvurma eğilimini kalkınma hamlelerinin özellikle az gelişmiş ekonomilerde yarattığı enflasyonist baskının bir belirtisi olarak kabul edersek, 1963 yılı para politikası uygulamasının başarılı olduğu sonucu çıkmak-

(23) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1964 Yılı Programı, Ankara, 1964, s.236.

(24) HİÇ, s.532.

tadır.

Diyebiliriz ki, 1963 yılında para ve kredi politikası, fiyat hareketleri yakından takip edilerek istikrar içinde iktisadi kalkınmamıza yardımcı olacak şekilde tanzim edilmiştir. Ancak, 1963 yılı programında hedef olarak alınan ve para politikasını etkili hale getirecek araçların kullanılmasını sağlamak yönünden de önemli olan sermaye piyasasının hukuki yapısının kurulmaması, faiz- kredi politikası çalışmalarının sonuçlanmaması ve ekonominin orta- uzun vadeli kredi ihtiyacının giderilmesiyle ilgili çalışmaların neticelenmemesi de para politikasının başarısız yönleri olarak belirtilebilir.

2- 1964 YILINDA PARA VE KREDİ

1963 yılı para ve kredi sahasındaki gelişmeler gözönüne alınarak hazırlanan 1964 programında para ve kredi alanındaki tedbirler aşağıdaki şekilde öngörülmüştür (25).

I. Plan döneminin tümü için olduğu gibi, 1964 yılında da para politikasının ana hedefi, enflasyona yol açmadan ekonominin istikrar içinde gelişmesini sağlayacak parasal şartları yaratmaktır.

Bu amacın gerçekleşmesi için genel olarak 1964 yılında para arzındaki artış oranının, reel milli hasıla artış oranından fazla olmamasına çalışılacaktır. Para arzı artışlarında, paranın tedavül süratinde kaydedilecek gelişmelerle, ekonomide para kullanan sektörlerin genişlemesi gibi iki önemli faktör de gözönünde tutu-

(25) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1964 Yılı Programı, Ankara, 1964, s.287- 288.

lacaktır.

Yukarıda belirtilen ana ilkeyi temin için bütçe açıklarının Merkez Bankası kaynaklarından finansmanı yolu terk edilecek ve 1964 yılı bütçe uygulamasında, Merkez Bankası kaynaklarına başvurma belirlenen limitler içinde ve yalnızca kısa vadeli nakit ihtiyaçları için olacaktır. TMO, Şeker Şirketi, Sümerbank ve Tekel İdaresinin mevsimlik alımları dolayısıyla Merkez Bankası imkânlarından yararlanmaları devam edecek, ancak sağlanan kredilerin amaçlarına uygun olarak kullanılması ve vadelerinde geri dönmeleri sağlanacaktır.

1964 yılında kredi hacmi, para arzının genel olarak %7'nin üstünde artmasına amil olmayacak şekilde genişletilecektir. Bu nedenle, Merkez Bankası, banka kredilerinin genişlemesini çok yakından izleyecek ve reeskont politikasını, kredilerin mevsimlik hareketlerine, para arzının değişmesine göre ve istikrarlı iktisadi kalkınma için gerekli likiditeyi bankalara sağlayacak şekilde belirleyecektir.

Kredilerin Plan hedeflerine ulaşabilmesi için kantitatif ve kalitatif tedbirlerden yararlanılacak ve ihracatı teşvik için 1964 yılında da kredi kolaylıkları sağlanması devam edilecektir.

Faiz hadlerinin, tasarrufları teşvik, kredi taleplerini gerçek seviyede tutmak ve kredilerin sektörler arasında dengeli dağılımını sağlamak için yapılan faiz ve kredi politikası çalışmaları 1964 yılı içinde sonuçlandırılacaktır.

1964 yılında sabit fiyatlarla GSMH %4.9 artışla(26) 64545 milyon liraya yükselerek, Plan hedefinin çok altında kal-

miştir.

Gelişme hızının duraklamasındaki en önemli sebepler, 1964 yılında tarım üretiminin 1963 yılına nazaran düşük olması ve Kıbrıs krizinin meydana getirdiği istikrarsızlık olmuştur.

GSMH' daki %4.9 artışa mukabil para arzı, 1964 yılında ortalama olarak programda öngörülen hedefin üzerinde %16.5 oranında artarak 8065 milyon liraya yükselmiştir (27).

Para arzı 1964 yılı içerisinde, 1963 yılına nazaran çok farklı bir seyir takip etmiştir. Yılın ilk yarısında, başlıca ekonomi dışı siyasi amiller para arzının seyrine tesir etmiş ve para arzı artışı, diğer ekonomik faaliyetlere muvazir şekilde duraklamıştır.

Bu durgunluk, yılın ikinci yarısında başlıca para, kredi ve maliye alanlarında alınan tedbirlerle canlandırılmıştır. Bu canlılığa, mevsim dalgalanmaları da eklenince, para arzı 1964 yılının Eylül ayı başından itibaren artmaya başlamıştır.

Kayıt para, 1964 yılında %11.5 oranında artarak 2230 milyon liraya yükselmiştir, para arzının bir kısmını teşkil eden bifiil tedavüldeki banknot ve ufaklık paranın toplam 1964 yılı sonunda %18.5'lik bir artışla 5835 milyon liraya yükselmiştir(28).

1963 yılında yüksek seviyede seyretmiş olan ekonomik konjonktür, 1964 yılının ilk yarısında arızî sebeplerle mevsimlik dalgalanmaların altında seyretmiştir.

Ekonomik durgunluğa sebep olarak gözlemciler tarafından iki faktör gösterilmiştir.

Sanayi Kalkınma Bankası aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır:

(27) Bkz.: Tablo: 1, s.25.

(28) Bkz.: Tablo: 3, s.27.

" 1964 yılının başlarındaki ekonomik yavaşlama politik durumun sonucu olarak doğmuş, Kıbrıs krizi ve mevsim koşulları dolayısıyla yaz aylarında da devam edegelmiştir. Bu yavaşlama iç satışlar, banka mevduatları ve toptan fiyat endeksleri gibi ekonomik göstergeler tarafından yansıtılmıştır. Netice olarak, aynı senenin ikinci yarısında alınan mali ve para politikası tedbirleri ve aynı zamanda politik durumdaki gelişme, durgunluğun Ekim ayından itibaren düzelmesine sebep olmuş ve tam tersi bir durum izlenmeye başlanmıştır(29)!!

Merkez Bankası' da gerilemeye sebep olarak, Kıbrıs krizi ve mevsim koşulları gibi ekonomi dışı faktörleri göstermiştir(30).

Buna karşılık DPT'ı tamamen başka bir açıklama yapmıştır. Öncelikle banka kredilerinin arttırılmadığı çünkü, Merkez Bankası'ndan kredi almanın zor ve pahalı olduğunu belirtmiş ve şöyle devam etmiştir (31). " eğer para arzı göstergeleri incelenirse görülecektir ki, 1963 yılı sonlarında ve özellikle 1964 yılı başlarında para arzındaki artış ekonomideki gelişme oranında olmamış ve 1964 yılının ilk yarısında ciddi bir likidite problemi yaratılmıştır. Para politikası bu dönemde, devlet harcamalarının kısılması etkilili olmamış, sadece özel teşebbüs yatırımlarını olumsuz olarak etkilemiştir ".

DPT'nın bu görüşlerini benimseyen birçok gözlemci de vardır. Burada ilgi çekici bir nokta ise, DPT' nin kınadığı bu politikanın

(29) Sanayi Kalkınma Bankası, 1964 Yılı Sonu Hesapları, İstanbul, 1965, s.17.

(30) T.C. Merkez Bankası, 1964 Yılı Raporu, Ankara, 1965, s.17.

(31) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1965 Yılı Programı, Ankara, 1965, s.348.

sadece bir yıl önce yine aynı teşkilatça teklif edilmiş olmasıdır (32).

1964 yılının ilk yarısında ekonomi dışı faktörlerin etkisiyle beliren arızî durgunluk, yılın ilk aylarında, özellikle fiyatlarda ve para-kredi hareketlerinde kendini göstermiştir. Sözkonusu ekonomi dışı faktörlerin etkisi bu yoldan hem kuvvetlenmiş hem bu etkiler kısmen nakit hareketlerinin arkasına gizlenmiştir. Böylece gelişen olağan üstü daraltıcı faktörlere, mevsimlik dalgalanma ve tarımda hububat üretiminin az oluşu eklenince, arızî durgunluk, karşılıklı etkilerle ekonomik faaliyetleri de yavaşlatıcı bir eğilim göstermiştir.

İlgili merciler, durgunluğu önlemek amacıyla, Haziran ayından itibaren özellikle nakdi ve mali müdahale tedbirleri olarak, arızî alçak konjonktürün normal yükseliş eğilimine girmesini sağlamışlardır.

Ana çizgileriyle sözkonusu tedbirler, mali yönden yatırım giderlerinin hızlandırılmasını, nakdi yönden bankaların kaynaklarının artırılmasını ve Merkez Bankası ve banka kredilerinin, finansman gücünü çeken ekonomik faaliyet sektörlerine yöneltilmesini amaç edinmiştir.

Bu arada, ekonomik kalkınma bakımından önceliği tesbit edilen sanayi kollarına daha ucuz faizle kredi sağlanması ve ihracatın her yönden desteklenmesi de sözkonusu tedbirler içinde önemle yer al-

(32) Lutfullah TENKER, Some Critical Comments on the Monetary Aspect of the First Five Year Plan, Planning in Turkey, Ankara, 1967, s.220.

mıştır.

Ekonominin içinde bulunduğu deflasyonist baskıdan dolayı Banka Kredilerini Tanzim Komitesinin 25 Ağustos 1964 gün ve 143 Sayılı Kararı ile o zamana kadar tarım, ihracat ve küçük sanat sektörlerine uygulanmakta olan indirimli reeskont ve faiz rejimi DPT'nca öngörülen belirli sanayi kollarına da teşmil edilmiştir.

143 Sayılı Karar'a göre, belirli sanayi kollarına bankalar tarafından, Merkez Bankası reeskontuna müracaat edilmek suretiyle verilecek olan sanayici kredilerinin azami faiz haddi %9 olarak tespit edilmiş ve bunlarla ilgili reeskont haddi %7.5' ten %5.25' e indirilmiştir.

1964 yılında Merkez Bankası, tahvil üzerine avanslara %10 ve altın üzerine avanslara %6 faiz uygulamaya devam etmiştir.

Bankaların Merkez Bankasına yatırdıkları mevduat karşılıklarına ödenen faiz hadleri de aynen muhafaza edilmiştir. Bankalarca mevduata uygulanmakta olan faiz hadlerinde değişiklik olmamıştır(33).

Para ve kredi politikasını doğrudan ilgilendiren kısa vadeli tedbirler yanında, 1964 yılında para ve kredi kurumlarının yeniden düzenlenmesini amaç edinen türlü çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında yeni yatırım ve kalkınma bankaları kurulması, İDF'nin yeni bir sistem içinde düzenlenmesi ve denetlenmesi dikkate değer. Bundan başka, bankaların öz kaynaklarında, şube sayılarında ve bankalar sisteminin kuvvetlendirilmesi konularında da gelişme kaydedilmiştir.

(33) Nur KEMER, Para Arzı ve Talebi, Ankara, 1975, s. 35.

1964 yılının ilk yarısında görülen, iktisadi faaliyetlerdeki durgunluk üzerine alınan mali ve iktisadi müdahale tedbirleriyle, arazi alçak konjonktürün bir " deflasyon- resesyon" halini alması önlenmiş ve Eylül' den itibaren konjonktür normal seyrine yeniden girmiştir.

Görüldüğü gibi, 1964 yılının ilk yarısında para arzındaki gelişme diğer yıllara oranla düşük olmamış, normal mevsimlik trendi izlemiştir. Ancak, 1963 yılının yüksek tarım üretiminin etkisi, 1964 yılının ilk yarısında mal ve hizmet arzını arttırdığından, bu normal para arzı hızlı artan mal ve hizmet artışını karşılayamamıştır. Bunun yanında, diğer siyasi etkenlerle parasal taleple parasal arz arasında bir deflasyon boşluğu ortaya çıkmış ve genel olarak toptan esya fiyatları endeksinde bir gerileme görülmüştür(34).

1964 yılının ikinci yarısında para arzı, kaydi paradaki artışlar sonucu hızla yükselmeye başlamıştır. Halbuki, 1964 yılında tarımsal üretim bir yıl evvelkine nazaran %0.4 oranında düşük olduğundan ve bu üretim düşüklüğü 1964 yılının ikinci yarısında mal ve hizmet arzındaki artışı düşüreceğinden para arzını dikkatle ayarlamak gerekirdi. Ancak bu durum dikkate alınmadan, para arzının artışına hız verildiğinden, 1964 Eylül ayından sonra ekonomi içinde parasal taleple parasal arz arasındaki denge bu sefer aksi yönde bozulmuş ve bu kez enflasyon boşluğu ortaya çıkmıştır(35).

(34) Bkz.: Tablo: 2, s.26.

(35) Sait DİLİK, "1964 Yılında Türkiye Ekonomisinin Gelişimi, İktisadi Durgunluktan Enflasyoncu Bir Eğilime!" A.Ü.S.B.F. DERGİSİ, C.VIII, S.4 (Aralık, 1965), s.22.

1964 yılında Merkez Bankası kredilerinin gelişimi, ekonominin içinde bulunduğu paralel olarak Temmuz ayına kadar genel olarak sabit bir seviyede seyretmiş ve artış devresine Ağustos ayından itibaren girmiştir.

Merkez Bankası kredileri, 1964 yılında %31.4 oranında artarak, yıl sonunda 4140 milyon liraya çıkmıştır (36).

Toplam Merkez Bankası kredilerinin 1964' de %68.5'ini iktisadi amaçlı krediler teşkil etmiştir. Mali amaçlı krediler %44.3, ekonomik amaçlı krediler ise %26.9 oranında artmıştır.

Merkez Bankası kredileri içinde, mali amaçlı kredilerin 1963 yılına göre biraz daha fazla önem kazanmasında Hazine ihtiyaçları yanında Bankalar Tasfiye Fonu'ndan açılan avanslar da rol oynamıştır. Ekonomik amaçlı kredilerin, 1964 yılı bakımından ana karakteri, ihracat ve sanayi konusunda kaydedilen gelişmedir. Gerçekten, ihracatla ilgili krediler %130 oranında, sanayi kredileri %48 oranında artış kaydetmiştir. Tarım kredileri ise önemli ölçüde azalmıştır.

Toplam Merkez Bankası kredilerinin 1964' de %43'nü özel sektöre açılan krediler teşkil etmiştir. İDİ'ne açılan krediler ise toplam kredilerin %21'ine eşittir.

1964 yılı sonunda Hazine ile Tekel İdaresi' ne inhisar eden genel ve katma bütçeli idarelere açılan kredilerin toplam içindeki payı %33.5'e çıkmıştır, bu kredi grubunda %70.6 oranında artış görülmüştür.

Banka kredileri, 1964 yılında %13.1 oranında artarak, 13444 milyar liraya ulaşmıştır (37).

Mali amaçlı kredilerin artış hızı %8.4 iken, banka kredileri toplamı içindeki payı ise %9.8'e düşmüştür.

Mali amaçlı kredilerin %97.8' i resmi bankalarca açılmıştır. Genel ve katma bütçeli idarelere açılan kredilerin çoğunluğu, Ziraat Bankası' nın Maliye Bakanlığı' ndan tohumluk yardım kredileri dolayısıyla doğan alacaklarıdır.

Banka kredilerinin yıl içindeki dalgalanmalarına, ekonomik amaçlı krediler tesir etmektedir. Ekonomik amaçlı kredilerin, genel toplam içindeki payları 1964' de %90.1'e ulaşmış olup, bu kredilerin artış hızı %13.6 olmuştur.

Ekonomik amaçlı kredilerin konjonktürel dalgalanmalarına, sektörler bakımından özel sektöre açılan krediler, kredi nevi itibarıyla ticari krediler tesir etmektedir. Diğer kredi nevelerinin kredi artışına tesirleri, özel kaynakların gelişme imkanlarının çerçevesi içinde kalmaktadır.

1964 yılının ilk yarısında, iktisadi durgunluğun doğurduğu likidite noksanı sonucu mevduatların çekilmesi ve bu çekilen mevduatların Merkez Bankası kaynaklarına başvurarak telafisinin zor ve pahalı oluşu karşısında, bankalar kasa seyyahiyetlerini azaltmışlar, bu da kredilerini azaltmalarını zorunlu kılmıştır. Türk ekonomisinde Haziran ayından itibaren başlayan canlılığa paralel olarak banka kredileri de yükselmiştir.

Bankalardaki mevduat 1964 yılında 12010 milyon liraya ulaşmıştır (38).

1964 yılının ilk aylarında, ekonomi içi ve ekonomi dışı faktörlerde meydana gelen iktisadi yavaşlama ilk önce özel şahısların para harcama eğilimini azaltmış, bunun sonucu olarak sürümde görülen azalma, teşebbüslerin likit para ihtiyacını arttırmıştır.

Likidite ihtiyacı, bankalardaki vadesiz tasarruf mevduatı ile vadesiz ticari mevduatta çekilmelere ve vadeli mevduat artış hızında yavaşlamaya sebep olmuştur.

1964 Haziran ayından itibaren alınan ve bankaların kaynaklarının arttırılmasına ve finansman güçlüğü çeken faaliyet kollarının desteklenmesine yöneltilen tedbirler sonucu ekonomide kendisini gösteren ferahlama Eylül ayından itibaren mevduatın artmaya başlamasını sağlamıştır.

1964 yılı uygulamasında GSMH' daki artış, Plan hedefinin altında kalmış, para arzı ise hedefin çok üstünde artmıştır. Yıl içinde, para arzı, Merkez Bankası kredileri ve banka kredilerinin gösterdiği dalgalanmalardan dolayı ekonomik denge sağlanamamış, yılın ilk yarısında deflasyon boşluğu, ikinci yarısında enflasyon boşluğu ortaya çıkmıştır.

Bunların yanında, İDİ' nin reorganizasyonu, kredi alanında yeni yatırım bankaları kurularak ekonominin sermaye ihtiyacının giderilmesi, uzun ve orta vadeli kredi piyasasının düzenlenmesi, sermaye piyasasının gerektirdiklerinin yapılması ve faiz oranı bün-

(38) Bkz.: Tablo: 6, s.30.

yesinin düzenlenmesi gibi programda öngörülen konularda ileri bir gelişme izlenememiştir.

Bu nedenlerle, 1964 yılında uygulanan para politikası başarılı olamamıştır.

3- 1965 YILINDA PARA VE KREDİ

1964 yılında para politikası alanında izlenen gelişmeler gözönünde bulundurularak 1965 yılında uygulanacak para politikasının ilkeleri programda: (39)

- a) Plan' daki kalkınma hızının gerçekleştirilmesi,
- b) Fiyat istikrarının sağlanması olarak belirlenmiştir.

Yukarıdaki ilkelerin gerçekleştirilmesi için para kullanımının (monetizasyon) yayılması, nüfus artışı, likidite tercihi, sanayileşme, mevsimlik hareketler gibi faktörler yakından izlenecek, para ve maliye politikaları arasında işbirliği sağlanacaktır.

1965 yılı programında, yukarıda belirlenen hedeflere varmak için alınacak tedbirlere de yer verilmiştir:

- a) Planda belirtilmiş sektörlerin gelişmesi ve kredilerin bu sektörlere tahsisini sağlayacak şekilde ve konjonktürde nazara alınarak reeskont hadleri ve limitleri yeniden tayin edilecektir.
- b) Merkez Bankası, bankaların faaliyetlerinin tümüyle yakından izlenecek ve bankaların sıhhatli bir şekilde gelişmesini sağlayacaktır.
- c) Kamu sektörünün hızla gelişen ihtiyaçları ve normal gelirleriyle harcamaları arasındaki dengenin tam kurulmamış olması, Hazine-

nin, Merkez Bankasından avans ve bono iskontosu yoluyla sağladığı kredilerin donması sonucunu doğurmuştur. Para politikasının, fiyat artışlarına vb. karşı etkili olmasını sınırlandıran bu durumun önlenmesi sağlanacaktır.

d) Hazinesinin konsolide edilen borçları, kısa vadeli hazine bonoları veya uzun vadeli tahviller haline getirilerek, para piyasasının düzenlenmesi amacıyla kullanılacaktır.

Özellikle kısa vadeli hazine bonolarının alım-satımına dayanan para politikasının en etkili aracı olan "açık piyasa işlemleri" sisteminin, ülkemizde kurulması imkanları araştırılacaktır.

e) Para politikasının uygulanmasında, ödemeler dengesine dahil unsurların para arzına etkisi üzerinde durulacaktır.

f) Bunların yanında, para politikasının etkili olabilmesi için, para ile ilgili istatistiklerin zamanında toplanıp değerlendirilmesine, ekonomik göstergelerin izlenmesine, para-kredi konusunda bilimsel araştırmaların genişletilmesine önem verilecektir.

1965 yılında uygulanacak kredi politikası için belirlenen hedef ise, kredilerin enflasyona yol açmayacak şekilde genişletilmesi ve ekonomi içinde verimli kullanımının sağlanmasıdır. Merkez Bankası ve bankalar sisteminde kalitatif ve kantitatif kredi kontrolleri uygulanacaktır. Bunun için de, faiz haddi bünyesinin yeniden tesbiti ve bu tesbitin reeskont politikasındaki değişikliklere bağlı olarak yapılması gerekli görülmektedir.

1965 yılında, sabit fiyatlarla GSMH %4.5 artış göstererek 67466 milyon liraya yükselmiştir (40).

(40) Bkz.: Tablo: 2, s.26..

GSMH' daki artış Plan'da öngörülen orandan %2.5 düşük olmuştur. Büyüme hızındaki duraklamanın başlıca sebebi, sanayi ve özellikle tarım sektörü gibi önemli sektörlerdeki üretimin Plan hedefinin altında kalışdır.

GSMH' da izlenen %4.5 artışa karşılık, para arzı %10.4 bir yükselme kaydederek, 1965 yılı sonunda 8906 milyon liraya ulaşmıştır (41).

Para arzı 1965 yılı içerisinde, 1964 yılına kıyasla değışik bir seyir izlemiştir. Bu değışiklikler bir yandan para arzının seyrini etkileyen sebeplerle, diğeryandan da para arzının yıl içerisindeki artış durumuna, terkibine ve diğeryandan da sektörlere dağılışına taallük etmektedir.

1965 yılında para arzının seyrini ekonomik mahiyeti olmayan dış ve iç sebepler hemen hemen hiç etkilememiştir. Etkilediğidüşünülse bile, bu nevi sebeplerin gücü para arzı artışının hızı içinde erimiştir. 1965 yılında, para arzına bir yandan yatırım, üretim, tüketim, alım-satım gibi ekonomik faaliyetlerdeki canlılık, diğeryandan, iddihar ve likidite tercihinin azalması, resmî ve özel kredi talebinin artması, karşılanan talebin mevduat, artan mevduatın kredi yaratması gibi nakdi olaylar tesir etmiştir (42).

Bu arada, 1965 yılındaki para arzı artışı içinde, bilfiil tedavüldeki banknot ve ufaklık para nisbetinin, 1964' deki nisbete nazaran düşük olduğu da dikkate değer.

Para arzının 1965 yılı sonu itibariyle %38.5' ini bilfiil tedavül

(41) Bka.: Tablo: 1, s.25.

(42) T.C. Merkez Bankası, 1965 Yılı Raporu, Ankara, 1966, s.64.

eden banknot ve ufaklık para, %61.5'ini de kaydi para teşkil etmiştir.

Bilfiil tedavül eden banknot ve ufaklık para miktarı %8.4 oranında artarak, 6326 milyon liraya , kaydi para ise %15.7 oranında artarak 2580 milyon liraya ulaşmıştır (43).

1965 yılında, para arzındaki artışın sınırlandırılmış olmasına ve artışın bir kısmının tedavül hızının (V') 9.20'den 8.98'e düşmesiyle karşılanmasına (44) rağmen, toptan eşya endeksleri ortalamasında %8.9 oranında bir yükselme kaydedilmiştir (45).

Talep, 1965 yılında 1964 yılındaki duruma nazaran daha yüksek bir seyir takip etmiştir. Kalkınma hızının 1965 yılındaki artışı, yalnız kamu sektörü harcamalarıyla değil, özel sektör yatırım ve tüketim harcamalarındaki artışlarla da ilgilidir. Yıl içinde talebin yükseldiğini gösteren bazı belirtiler, genellikle iç satışlarda görülen artışlar ve stoklardaki düşme eğilimidir. Toplum sözleşmeler sonucunda işçi ücretlerindeki artışlar, gelir vergisinde tanınan bazı muafiyetler ve ihracat gelirlerinde kaydedilen artışlar ile devletin desteklediği bazı tarım ürünleri fiyatlarına yapılan zamlar da talebi teşvik eden unsurlar arasındadır (46).

1965 yılında, yukarıda belirtilmiş olan çeşitli sebeplerle , toplam arzdan daha hızlı artmış olan toplam talebe, iddihar ve ikidite tercihinin azalması, resmi ve özel kredi talebinin artması

(43) Bkz.: Tablo: 3, s.27.

(44) Bkz.: Tablo: 2, s.26.

(45) Bkz.: Tablo: 2, s.26.

(46) T.C. Merkez Bankası, 1965 Yılı Raporu, Ankara, 1966, s.13.

gibi nakdi etkenler de tesir etmiştir.

Toplam talebin toplam arzdan daha hızlı gelişmesi fiyatları hareketlendirmiştir. Bu hareketlerin, mal ve hizmet arzını bir çok maddelerde teşvik etmesine rağmen, bir yandan tarımsal bünye ile ilgili sebebler, diğer yandan arzı ve geçici tesirler fiyatların, 1965 yılında geçen yıllardan daha yüksek bir hız kazanmasına sebep olmuştur.

Fiyat endekslerinde görülen bu yükselmeye, 1964 yılının ikinci yarısında ekonomik durgunluğu gidermek amacıyla alınan tedbirlerin neticesi olarak aynı yıl içinde başlayan, 1965 yılında devam eden para arzı ve kredi hacmindeki gelişme, bazı ziraat mahsullerinin istihsalindeki azalma, bir kısım mahsullerimizin değerlendirilmesi için fiyatlarına yapılan ekler, transfer edilen işçi dövizleri, toplu iş sözleşmelerinden ileri gelen ücret yükselişleri, gümrük vergisindeki artışlar sebep olarak gösterilebilir.

Bunun yanında, 1965 yılı programı hazırlanırken DPT' ince yapılan tahminler, halkın ve / veya devletin harcamalarında bir miktar kısıntı yapmasını sağlayacak tedbirler zamanında alınmadığı takdirde, 1965 yılında enflasyonist bir baskının gelişeceğini ve bunun da fiyatları yükselteceğini gösteriyordu. Bu nedenle, 1965 yılı programında Türk ekonomisinin dengesini bozucu eğilimlerin önlenmesi amacıyla bazı tedbirler öngörülmüş ve bu tedbirlerin, 1965 yılı bütçesi kanunlaşmadan alınması istenmişti (47).

Kabul edilen bütçede, büyük açık olmasına karşılık, DPT' -

(47) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1965 Yılı Programı, Ankara, 1965, s. 325- 328.

nce öngörülen tedbirlerin hiç biri yer almamıştır __ ki ters yön - de tedbirlere başvurulduğu söylenebilir __. Bu nedenle halkın eli- ne geçen harcanabilir nakit gelir, aşırı ölçüde artarken devlet harcamaları kısılmamış, aksi yönde devlet vergi gelirlerinin üstün- de bir bütçe harcamasına gitmek suretiyle , toplam satın alma gücün- nün parasal tutarının artmasına ve Türk ekonomisinin üretebildiği reel kaynakları aşmasına yardımcı olmuştur. Böyle bir tutumun sonu- cunda fiyatlar genel seviyesi yükselmiş ve enflasyonist gidiş baş- lamıştır (48).

Daha çok, gıda malları ve inşaat malzemesi fiyatları yükselmiştir. Diğer mal gruplarındaki fiyat artışları , genel fiyat endeksi artı- şının altında kalmıştır. Diğer mal gruplarındaki artışın düşük se- viyede kalmış olması (49) enflasyonist karakteri azaltan bir hu- sus olarak ileri sürülemez. Tam aksine, enflasyonun sosyal yönden önem ve sakıncasını arttıran bir olay olarak kabul edilmelidir(50).

1965 yılı sonunda, enflasyonist gelişmeleri frenlemek amacıyla yıl sonunda bazı parasal önlemlere başvurulmuş, 18 ay ön- ce %20' den %10' a düşürülen vadeli mevduat kanuni karşılık oranı, 1 Aralık 1965' de tekrar %20' ye çıkarılmıştır. Bu arada, banka- ların vadesiz taahhütlerine ve her an ödenmesi gerekebilecek yüküm- lülüklerine karşı tutmaları zorunlu olan dispoñibl kıymetler ora -

(48) Besim ÜSTÜNEL, Kalkınmanın Neresindeyiz, Ankara, 1966, s.102.

(49) Sencer DİVİTÇİOĞLU, " Enflasyon Çıkmazı ", MİLLİYET GAZETESİ,
(18 Ocak 1966), s.4 .

(50) DÜNDAR, s. 82 .

nında da değişiklik yapılmış, Banka Kredilerini Tanzim Komitesi'nce yine aynı tarihte alınan 157 Sayılı Karar'la oran, %5' den %10' a çıkarılmıştır. Bununla ilgili oransal düzenlemelerin tedrici olarak gerçekleştirilmesi öngörölmüş, nisbetin ilk ayda %5' den %8'e, ikinci ayda ise %8' den %10' a çıkartılması istenmiştir(51).

Türkiye' de, 1965 yılında fiyatlar genel seviyesinin ortalaması %3.9 oranında artmış olması, bu artışın nedenleri üzerinde oldukça ilginç bir tartışmanın doğmasına neden olmuştur. Örneğin:

Zeyyat Hatipoğlu, bu artışın nedenini, 1964 sonbaharında iktisadi durgunluğu gidermek amacıyla yeniden piyasaya çıkarılmış bulunan 1 milyar lirada bulmaktadır (52).

Ahmet Kilibay ise, 1965 enflasyonunun açık ve kesin şekilde yapısal nedenlere bağlamakta ve ekonomik bünyenin enflasyona karşı daha dayanıklı bir hale getirilmesini öngörmektedir(53).

Enflasyonu ekonominin bünyesine bağlayan görüşlere yakın sayılabilecek bir görüşte, Sencer Divitoğlu tarafından savunulmaktadır. Divitoğlu' na göre, Türk ekonomisinde sık sık ortaya çıkan enflasyonun iki temel nedeni vardır. Bunlar, tarım ürünlerinin artış oranları ile nüfusun artış oranı arasındaki dengesizlik ve kamu oyunda benimsenmiş, hiç bir hükümetin red etmek gücünde

(51) KE Y DER, s. 37.

(52) Zeyyat HATIPOğLU, " A.P. Bindigdi Dalı Kesiyor", MILLİYET GAZETESİ, (16 Ocak 1966), s.2.

(53) Ahmet KILIÇBAY, " Fiyatlar Artar, zira" , MILLİYET GAZETESİ, (17 Ocak 1966), s.3.

olmadığı bir kalkınma hızıdır (54).

Osman Okyar ise, tarımsal üretimin arttırılmasına verdiği önem nedeniyle, yapısal enflasyon yaklaşımını kabul etmekle beraber, toplam arz ve toplam talep arasındaki dengesizliklerin enflasyonu doğuracağını savunmaktadır (55).

Mükerrem Hiç' e göre de, 1965 enflasyonu, talep enflasyonu ile başlayan sonra da ağırlığı bakımından maliyet enflasyonunun ön plana geçtiği bir dönemdir (56).

Besim Üstünel'e göre ise, daha önce enflasyonun sebebi olarak belirttiğimiz gibi, sözkonusu yıl içinde toplam harcamalar toplam arza kıyasla arttırılmış, bu aşırı talep ise genel fiyat seviyesinin yükselmesi sonucunu doğurmuştur (57).

1965 yılı içinde fiyatlar genel seviyesi yükselme eğilimi gösterirken, Merkez Bankası kredileri %12.7 oranında artarak yıl sonunda 4665 milyon liraya ulaşmıştır (58).

1965 yılında izlenen azalma eğilimine karşılık, 1965 yılı bütçe açığının kapatılması için Merkez Bankasının mali amaçlı kredileri bir evvelki yıla oranla 621 milyon lira artmış, ekonomik amaçlı krediler de ise, 96 milyon liralık azalma meydana gelmiştir.

(54) DİVİTÇİOĞLU, s.4.

(55) Osman OKYAR, " Fiyatlar ve Kredilerde Tehlikeli Gelişimler", MILLÎET GAZETESİ, (8 Ocak 1966), s.5.

(56) Hiç, s.108.

(57) Besim ÜSTÜNEL, " Enflasyonla Kalkınma Hevesleri", CUMHURİYET GAZETESİ, (25 Şubat 1966), s.7.

(58) Bkz.: Tablo: 4, s.28.

Merkez Bankası kredilerinin, 1965 yılı sonu itibariyle %38.4' ü mali amaçlı kredilerden, %61.6' sı ekonomik amaçlı kredilerden oluşmuştur.

Mali amaçlı krediler, 1965 yılında %52.9 oranında artarken, ekonomik amaçlı krediler ise, %3.2 oranında azalmıştır.

Merkez Bankası kredileri toplamının %34.1' ini Hazineye açılan krediler teşkil etmiştir. Krediler toplamının %34.2'sini özel sektöre açılan krediler oluşturmuştur. Bu krediler içindeki hisseler İDT'leri yönünden %18.3, Tekel İdaresi yönünden ise %9.1 dir.

Merkez Bankası kredilerinin 1965 yılı içinde, ekonomik amaçlı kredilerden mali amaçlı kredilere kaydırılması, toplam kredi hacmindeki azalmaya rağmen enflasyonun nedenlerinden birini teşkil etmiştir. Zira, mali amaçlı krediler genellikle ekonomik amaçlı kredilerin aksine, üretim kapasitesinin ve toplam arzın artmasında ve böylece enflasyonist baskının zayıflamasında etkilidirler.

Tedavül eden banknot ve ufaklık paranın bankalar sistemine dönüşü sonucunda, 1965 yılında bankaların likiditeleri ve dolayısıyla kredi yaratma imkânları da artmıştır. Banka kaynaklarındaki bu elverişli durum ve kredi talebinin fazlalığı nedeniyle, 1965 yılında da kredi hacmi geçmiş yıllara oranla daha fazla genişlemiş ve bu genişleme enflasyonist baskı yaratmıştır (59).

Nitekim, 1965 yılında banka kredileri %19.8 oranında artarak 1610 0 milyon liraya çıkmıştır.

Banka kredilerinde meydana gelen gelişmeler, kredilerin dağılışı bakımından da 1964 yılındaki değişikliklerden farklıdır.

(59) Bkz.: Tablo: 5, s.29.

Mali amaçlı kredilerin genel kredi içindeki payları %2'nin altında kalmıştır. Bu çeşit kredilerin geçen yıl olduğu gibi, 1965 yılında da çoğunluğu yine resmi bankalarca sağlanmıştır.

Ekonomik amaçlı kredilerin, toplam krediler içindeki önem oranı değişmemekle beraber, artış 1965' de biraz daha hızlanmış ve toplam kredi artışının hemen hemen tamamı bu çeşit kredilerden ileri gelmiştir.

Ekonomik amaçlı kredilerin en büyük çoğunluğunu özel sektör kredileri, çok küçük kısmını İDT'lerine açılan krediler teşkil etmektedir.

Mali amaçlı kredilerin artış hızı 1965' de, %6.5 , toplam banka kredileri içindeki payları ise %8.8 olmuştur.

Ekonomik amaçlı kredilerin ise artış hızı %21.2, banka kredileri toplamı içindeki payı ise %96.8 olmuştur.

Bankalardaki mevduat, 1965 yılında %23 dolayında artarak yıl sonunda 14782 milyon liraya ulaşmıştır (60).

1965 yılında meydana gelen bu 2772 milyon liralık mevduat artışının, 829 milyonu vadeli mevduatta, 1943 milyon lirası ise vadesiz mevduatta vuku bulmuştur.

1965 yılı programı, 1964 yılı sorunları gözönünde tutularak, Plan hedeflerine uygun dinamik bir para politikası izlenmesini tavsiye etmesine karşın, Merkez Bankası bu yıl, 1964 yılının ikinci yarısına kıyasla oldukça pasif bir rol oynamıştır.

Ancak, ekonomideki diğer bazı gelişmeler, Merkez Bankasının bu

(60) Ekz.: Tablo: 6, s.30.

pasif tutumuna rağmen para arzının 1964' e nazaran daha hızlı bir artış kaydetmesine sebep olmuştur. Bu gelişmelerin en önemlisi, 1964 yılının onuncu ayında başlayıp, 1965' de de devam edegelen halkın likidite tercihindeki düşme sonucu mevduatın yükselmesi, böylece ticaret bankaları kredilerinin hızla artmasıdır.

1964 yılında para arzında izlenen önemli artışın yarattığı enflasyonist baskı, 1965' de paranın tedavül süratinde izlenen düşme eğilimine rağmen önlenememiş, bütçe harcamalarının vergi gelirleri üzerinde oluşu mevduat ve dolayısıyla banka kredilerinin önemli artışlarının önlenmesi konusunda gerekli tedbirlerin zamanında alınmaması, 1965 yılının enflasyon yılı olması sonucunu doğurmuştur (61).

1965 yılında fiyat yükselmelerinin izahı hususunda, 1964 yılı iktisadi yarısında yapılan para hacmi artışının gecikmeli temsirleri, seçimden sonraki yeni siyasi ortamda halkın itimat kazanarak önceki yıllarda iddihar ettiği paraları harcamaya yöneltmesi gibi sebeplerin ileri sürüldüğüne rastlanmaktadır. Fakat, elde mevcut istatistikler para hacmi ile fiyatlar arasında yarım yıllık, hatta daha kısa süreli bir gecikmenin mevcut bulunduğunu teyit etmekten uzaktır (62).

Paranın tedavül sürati de 1965 yılında, önceki yıllara kıyasla belirli bir yükselme göstermemiştir. Buna karşılık, 1965 yılından önceki devrede piyasada genellikle bir para darlığından şif

(61) DUNDAR, s. 84.

(62) HIÇ, s.534.

kâyet sözkonusu idi.

Fakat, sözkonusu devredeki para darlığı şikâyetleri kısmen politik sebeplerle ve daha önceki enflasyonist ortamın özleminden doğmuştur diyebiliriz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, I. Plan' da ve 1965 programında para politikasının ana ilkeleri, %7 kalkınma hızını gerçekleştirmek ve fiyat istikrarının muhafazası olarak belirtildiğine göre, 1965 yılı para politikası uygulamasının başarılı olduğunu ifade etmek mümkün değildir.

4 - 1966 YILINDA PARA VE KREDİ

1966 yılında uygulanacak para politikasının ana ilkeleri 1965 yılı uygulamasında izlenen enflasyon nazara alınarak , programda aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (63).

- a) Ekonomide parasal denge sağlanacak,
- b) Kalkınma hızının gerçekleşmesine yardımcı olunacak,
- c) Kredilerin Plan' da öncelik verilen sektörlerin ihtiyaçlarına uygun olarak dağılımı sağlanacaktır.

Bu hedeflere ulaşmak için alınacak tedbirler ise, şöyle sıralanabilir.

- a) Toplam para ve kredi hacminin ekonominin mevsimlik ve genişleyen gerçek ihtiyaçlarına uygun olması sağlanacak,
- b) Merkez Bankası reeskont haddi ve limitlerinden ve para politikasının diğer araçlarından daha etkili bir şekilde yararlanılacaktır, Reeskont hadlerinin bugünkü seviyesi, bankaların Merkez Bankası kay-

(63) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1966 Yılı Programı,

naklarını kendilerine tanınan limitlerin çok altında kullanmalarına yol açmaktadır.

Bu bakımdan reeskont ve faiz hadleri arasındaki ilişkiler yeniden gözden geçirilerek, bu hadlere esneklik kazandırılacak ve faiz hadlerinin de değişik şartlara intibakları sağlanacaktır,

c) Kalitatif kredi politikası tedbirlerinde esneklik ve verimlilik sağlanacaktır,

d) Para politikası uygulamasında kamu harcamalarının ve kamu kuruluşlarının destekleme alımlarının para politikası üzerindeki etkileri gözönünde bulundurularak, maliye politikası ile para politikası ahenkli hale getirilecektir,

e) Hazine ve diğer kamu kuruluşlarının ihtiyaçlarının finansmanında, Merkez Bankası kaynaklarından aşırı yararlanma devam etmektedir. Bu da, para politikasının etkinliğini kısıtlamaktadır. Merkez Bankası-Hazine ilişkileri bu yönden incelemeye tabi tutulacaktır,

f) Son yıllarda hazine plasman bonolarına olan talebin artması karşısında, bu bonoların satışlarına düzen ve esneklik getirilecek ve bunlara genel para kredi politikası içinde yer verilecektir.

1966 yılı programında, plan ve evvelki yıl programlarında yer almayan bir nokta açıklığa kavuşturulmak istenmektedir. Plan ve önceki yıl programlarında, fiyat endekslerinde hiç bir değişme öngörülmemekle, mutlak fiyat istikrarına yer verilmekte idi. 1966 yılı programında ise, fiyat istikrarının korunması deyimıyla, fiyat endeksinin hiç değişmeyeceğinin kastedilmediği, kalkınmakta olan bir ülkede genel fiyat seviyesinin %3 çevresinde değişme göstermesinin normal kabul edilerek, memleketimizde meydana gelen fiyat değişmelerinin bu açıdan değerlendirilmesinin yerinde olacağı

belirtilmektedir (64).

GSMH sabit fiyatlarla %10.3 artış göstererek , 1966 yılında 74382 milyon liraya yükselmiştir (65).

1966 yılında, tarım sektöründe uygun hava şartlarıyla meydana gelen büyük katma değer artışı, GSMH' nin umulanın üstünde bir hızla artarak Plan hedefini aşmasını sağlamıştır.

GSMH' da izlenen %10.3 oranında artışa mukabil, para arzı %16.4 oranında artarak yıl sonunda 10370 milyon liraya yükselmiştir (66).

Merkez Bankasının muhtelif teşekküllere açılan kredilerle, 1966 yılının ikinci yarısında meydana gelen banknot artışı toplam para arzındaki yükseklığe sebep olmuştur.

Para arzının 1966 yılı sonu itibariyle %36.2' sini bİlfiil tedavül eden banknot ve ufaklık para, %63.8'ini kaydi para teşkil etmiştir.

Bİlfiil tedavüldeki banknot ve ufaklık para, 1966 yılında %13.2 oranında artarak 7164 milyon liraya çıkmışken, kaydi para %24.2 oranında artarak 3206 milyon liraya yükselmiştir (67).

Para arzında izlenen genişletici politikayı, Merkez Bankası kredilerinde de izlemek mümkündür.

Merkez Bankası kredileri, bir yıl içinde %43.0 oranında artarak yıl

(64) a.g.e., s.626.

(65) Bkz.: Tablo: 2, s.26.

(66) Bkz.: Tablo: 1, s.25.

(67) Bkz.: Tablo: 3, s.27.

sonunda 6671 milyon liraya ulaşmıştır (68).

Merkez Bankası kredilerindeki 2006 milyon liralık artışın, 1134 milyon lirası resmi sektöre açılan kredilerde, 872 milyon lirası ise özel sektöre açılan kredilerde vuku bulmuştur. Ancak, özel sektörle ilgisi pek de kesin olmayan ve devletin destekleme aracı olarak kullanılan, Tarım Satış Kooperatifleri'ne açılan 751 milyon liralık kredi, özel sektöre açılan kredi toplamından çıkarıldığı takdirde geriye 91 milyon liralık kredi kalmaktadır ki, bu durum, Merkez Bankası kredilerinin özel sektörden ziyade devlet sektörüne yöneldiğini göstermektedir.

Merkez Bankası kredilerinin %32.0'i mali amaçlı kredilerden, %68.0'i ekonomik amaçlı kredilerden oluşmuştur. Mali amaçlı krediler 1966 yılında %18.8 oranında artmış, ekonomik amaçlı krediler ise %58.1 oranında artmıştır.

1966 yılında, toplam kredi artışının %78.4' ü tarım sektörüne ait olmuştur.

Sözkonusu kredilerin %28.4' ünü Hazineye açılan krediler teşkil etmiştir. Diğer yandan, kredilerin %38.7' ini özel sektöre açılan krediler oluşturmuştur. Toplam krediler içindeki hisseler, İDT' lerî yönünden %18.5 ve Tekeİ İdaresi yönünden %10.8 ' dir.

Banka kredileri, 1966 yılında %25.4 oranında artarak 20191 milyon liraya ulaşmıştır (69).

Resmî banka kredilerinin artış hızı 1966 yılında, geçen yıl ki hızı aşmış, özel bankalarda kredi artışı ise 1965 yılındaki hızın altına

(68) Ekz.: Tablo: 4, s.28.

(69) Ekz.: Tablo: 5, s.29.

düştür. 1966 yılındaki kredi artışında resmi bankalar beşte üç oranında pay almışlardır.

1966 yılında banka kredilerinde meydana gelmiş olan gelişmeler, kredilerin dağılışı bakımından da 1965 yılındaki değişikliklerden farklıdır. Mali amaçlı kredilerin genel kredi içindeki payları 1966' da biraz azalmış, artış hızı ve artış toplamı içindeki payı düşmüştür. Bu çeşit kredilerin, geçen yıl olduğu gibi 1966' da da çoğunluğu yine resmi bankalarca sağlanmıştır.

Ekonomik amaçlı kredilerin, toplam krediler içindeki önem oranı biraz yükselmiş, artışı 1966' da hızlanmış ve toplam kredi artışının hemen hemen tamamı bu çeşit kredilerden ileri gelmiştir.

Mali amaçlı krediler %6.7 oranında, ekonomik amaçlı krediler ise %27.2 oranında artmıştır.

1966 yılında takip edilen kredi politikası mahzurlu olmuştur. Çünkü, bu yıl içinde Merkez Bankası kredileri çok yüksek bir oranda arttırılmakla beraber, açılan krediler daha çok İDT'nin finansmanı ile Hazine'nin kısa vadeli finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelmiş, ticaret bankalarına açılan krediler mahdud tutulmuştur. Ticaret bankaları ise, yıl boyunca özel kesimin kredi taleplerinin karşılanması hususunda ellerinde mevcut karşılıklara kıyasla fazla açılmaları nedeniyle, Merkez Bankasının reeskont ve avanslarına muhtaç durumda kalmışlardır. Merkez Bankasının, reeskont taleplerini karşılayamaması halinde zor duruma düşen ticaret bankalarının, açtıkları ticari kredileri daraltmaları, böylece bir iktisadi durgunluğa neden olmaları tehlikesi bir ihtimal olarak belirmiştir (70).

1965 yılında başlayan, banka mevduatlarındaki artma eğilimi 1966 yılında da süregelmiştir. Bankalardaki mevduat, %25.1 oranında artarak 18486 milyon liraya çıkmıştır (71). Mevduat artışının 1082 milyon lirası vadeli mevduatta, 2622 milyon lirası vadesiz mevduatta olmuştur.

Nakitlerin, banka mevduatı haline çevrilmesi konusundaki eğilimin 1966 yılında da devam etmesi, paranın tedavül süratine etkide bulunmuş ve tedavül sürati, artış göstererek 9.02 olmuştur(72).

1966 yılında yurt ekonomisi, ana çizgileri itibariyle yılın ilk yarısında 1965 yılından devreden hareketli konjonktürün, ikinci yarısında ise tarım sektörüyle dış ticaretteki yüksek artışların yarattığı iktisadi ve nakdi faaliyet genişliğinin tesiri altında gelişmiştir. Tarım sektöründe üretimin artmış olması, toplam arzı yükselterek ekonominin global finansman ihtiyacı için 1965 yılına nazaran, daha yüksek oranda artmış olan nakdi talebin olumsuz tesirlerini bertaraf etmiştir. Mer'i para ve kredi kontrol mekanizmaları ve yüksek ithalat para arzının ve sonuçta nakdi talebin aşırı ölçülerde artmasını engellemiştir.

Kredi hacminde 1966 yılında meydana gelmiş olan artışların talep arttırıcı kısmını, hareketlenmiş olan konjonktürü aksatmadan nötralize etmek bakımından mevduat karşılıklarını, dispoñibilite nisbetleri, ithalat depozitoları ve ithalat artışı olumlu yönde etkilemiştir (73).

(71) Bkz.: Tablo: 6, s.30.

(72) Bkz.: Tablo: 2, s.26.

(73) T.C. Merkez Bankası, 1966 Yılı Raporu, Ankara, 1967, s.88.

1966 yılında para ve kredi politikasının nihai gayelerini ana çizgileri itibariyle, bir yandan ekonomik sektörlere muhtaç oldukları kredileri vermek, diğer yandan bu kredilerin aşırı talep yaratmasını önlemekte faydası olan mekanizmaların işlemlerini engellemek teşkil etmiştir.

1966 yılında, paranın tedavül hızının trendinde izlenen yükselme eğilimine ve uygulanan genişletici para politikasına rağmen toptan eşya fiyatları bir evvelki yıla oranla %4.4 oranında bir yükselme göstermiştir (74).

Fiyat artışlarının daha yüksek olmamasını iki nedenle açıklamak mümkündür (75):

Bir taraftan, 1966 yılının iyi iklim koşulları tarım sektöründe olağanüstü verimlilik yaratıp, tarım ürünlerinin fiyatlarını baskı altında tutarken, öte yandan, döviz rezervlerinin tehlikeli bir şekilde azaltılması, dış borçların arttırılması ve ödemeler bilançosu cari kalemlerinde 210 milyon dolarlık açık vermesi pahasına ithalata hız verilerek ithal malları fiyatlarındaki yükselme de önlenmiştir.

1966 yılında, ekonomiye GSMH' de ki yüksek artışa uygun miktarda global finansman sağlandığını, tarım sektörüne tarım üretimindeki artışın gerektirdiği ölçüde kredi açıldığını, ekonomiye bir elden ihtiyacı olan kredi verilirken, bu imkanların finansman görevlerini bitirdikten sonra aşırı talep yaratacak olan sektörlerle

(74) Bkz.:Tablo: 2, s.26.

(75) DÜNDAR, s. 87.

intikal ederken mer'i kontrol tedbirleriyle nötralize edildiğini ve sonuçta kredilerle ve diğer işlemlerle sağlanan finansman imkânlarının para arzında ve emisyonda çok yüksek artışlar oluşturmasının önlendiğini belirtmek gerekir.

1966 yılının genel para politikasına bakıldığında, bazı genişletici sayılabilecek uygulamalar da görülmektedir. Örneğin, bu yıl boyunca Bütçe, açık finansmana başvurmuş, Merkez Bankası kredileri %43, bankaların ticari kredileri %19 gibi bir artış göstermiştir. Ancak, ödemeler dengesindeki açık, Merkez Bankası kredilerindeki artışın önemli bir bölümünü çekmiştir.

Bu yılda, hububat rekoltesinin çok yüksek oluşu TMO'nin ilâve alımlar yapması zorunluluğunu yaratmış, bu destek alımları için Ofis, Merkez Bankası kaynaklarına başvurmuştur.

Para arzı, Merkez Bankası kredileri ve banka kredilerinde izlenen genişlemenin yanında, 1966 yılı bütçesi hazırlanırken enflasyona engel olacak tedbirler alınmamış ve Bütçe açıkla kapatılmıştır. Vergiler arttırılmamış, İDT'nin kârlarını yükseltecek koşullar hazırlanmamış, kamu cari giderleri Plan hedeflerinin çok üstünde arttırılmıştır, özellikle, personel ve milli savunma giderleri (76).

Bütün bunlara rağmen, 1966 yılındaki fiyat artışları müte-dil kalmıştır.

GSMH öngörülen %7'nin üzerinde bir artış göstererek %10.3 oranında artarken, fiyatlarda, öngörülen %3' ü sadece %1.4 aşarak %4.4 oranında yükselmiştir. Buna rağmen, 1966 yılı para politikasının başarılı olduğunu söyleyemeyiz.

1966 yılında alınan tedbirler, uzun vadede enflasyon tehlikesini bertaraf eder mahiyette değildir. Çünkü, vergi politika - sında herhangi bir değişiklik yapılmamış, sermaye piyasasının ku - rulması gibi özel iradi tasarrufları arttırıcı tedbirler alınmamış, İDT'nin gelirlerinin artmasını sağlayacak reorganizasyona gidilme - miştir. Kısaca, ne kamu tasarrufları ne de özel tasarruflar gereği gibi arttırılabilmıştır. Aksine, destekleme fiyat politikası ile tüketim harcamaları teşvik edilmiştir (77).

Diğer yandan, para arzında Plan ve programlarda öngörülen artışın üzerinde bir artış ile Merkez Bankası ve banka kredilerin - de izlenen genişleme, kısmen iyi iklim koşullarının yardımı, kıs - men de ithalat olanaklarının zorlanmasıyla 1966 yılı için karşılan - mışsa da gelecek yıllar için ekonomide tehlikeli bir ortam yaratmış - tır.

5 - 1967 YILINDA PARA VE KREDİ

Devlet Planlama Teşkilatı, 1967 yılında uygulanacak para politikası için, 1966 yılında yapmış olduğu teklifi tekrarlamıştır.

1967 yılı programında, %7 kalkınma hızını gerçekleştirecek, toplam para ve kredi hacmini ekonomik faaliyet ve mevsimlik hare - ketlere göre ayarlayacak ve sektörel yatırım programını gerçekleştirecek bir para politikasının uygulanması ve bunların yanında, bir evelki yıldan daha dikkatli olarak, tedavül hızı ve fiyatların yakından izlenerek enflasyon ve deflasyona yer verilmemesi ve Mer - kez Bankasına etkili bir para politikası uygulayacak gücün verilme -

(77) Besim ÜSTÜNEL, " Türk Ekonomisi Nereye Gidiyor", CUMHURİYET GAZETESİ, (5 Eylül 1966), s.2.

si öngörülmüştür (78).

Merkez Bankasının güçlü hale getirilmesi için öngörülen tedbirler ise:

- a) Hazine plasman bonolarının para- kredi politikası aracı olarak kullanılmasının sağlanması,
- b) Merkez Bankası kaynaklarının, Hazine ve diğer kamu kuruluşlarının finansmanı yanında geniş ölçüde bankalara yöneltilmesi,
- c) Merkez Bankasının, hukuki yapısında gerekli değişikliğin yapılmasıdır.

1966 yılında tarımdaki yüksek üretim artışı 1967 yılında aynı hızla devam etmediğinden, gelişme hızı da 1967 yılında %6.1 oranında ve Plan hedefinin altında bir artış göstererek 78888 milyon liraya yükselmiştir (79).

Para arzı yükselişi ise, 1967 yılında önemli oranda olmuştur. Para arzı, %18.5 oranında bir artışla 12292 milyon liraya yükselmiştir (80).

Para arzının, 1967 yılı sonu itibarıyla %38.4' ünü bilfiil tedavül eden banknot ve ufaklık para, %61.6' ını kaydi para teşkil etmiştir. Bilfiil tedavüldeki banknot ve ufaklık para %21.6 oranında artarak 8714 milyon liraya, kaydi para ise, %11.6 oranında artarak 3578 milyon liraya çıkmıştır (81).

(78) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1967 Yıllı Programı, Ankara, 1967, s.407.

(79) Bkz.: Tablo: 2, s.26.

(80) Bkz.: Tablo: 1, s.25.

(81) Bkz.: Tablo: 3, s.27.

Para arzındaki artışlara, banknot emisyonunun yükselmesi sebep olmuştur. Para arzında 1967 yılı içinde meydana gelen artış içinde banknot miktarının bankalardaki kaydi paraya nazaran yüksek oluşunda ve kaydi parada izlenen azalışta Kıbrıs olaylarının etkisi de olmuştur (82).

Para ve kredi politikası tatbikatı, 1966 ve 1967 yıllarında da kalkınma hızını azamileştirmek için gerekli olan likidite ve finansmanı fiyat genel seviyesinde en elverişli istikrarı sağlayacak seviyelerde tutmaya yönelmiştir. Bu tatbikat neticesinde, toptan eşya fiyatları endeksi 1967' de yıllık ortalama olarak %7.9 oranında artmıştır (83).

1967 yılında kaydedilmiş olan artışın bir kısmı, maliyet fiyatı altında satış yaparak zarar eden bazı İDT' ne fon sağlamak için Şubat ayında alınan tedbirlerle ilgilidir.

Yılın ilk aylarında, bazı İDT'nin mal ve hizmetlerinin fiyatlarında yapılan ayarlamalar ve döviz transferlerindeki güçlükler yüzünden ithalatta meydana gelen aksamalar fiyat artışlarına sebep olmuştur. Özellikle, yılın ilk yarısındaki fiyat yükselişleri enflasyonist baskının tipik örneğidir (84).

Merkez Bankası kredileri, 1967 yılında %31.6 oranında artarak yıl sonunda 8776 milyon liraya ulaşmıştır (85).

Merkez Bankası kredilerinin, 1967 yılı sonu itibarıyla %30.0' nu

(82) DÜNDAR, s. 89.

(83) Bkz.: Tablo: 2, s.26..

(84) Hiç, s.523.

(85) Bkz.: Tablo: 4, s.28.

mali amaçlı krediler, %70.0' ini ekonomik amaçlı krediler oluşturmuştur. 1966 yılı sonuna nazaran, ekonomik amaçlı kredilerin payı %2.0 oranında artmış, mali amaçlı kredilerin payı ise aynı oranda eksilmiştir. Mali amaçlı krediler %23.4 oranında, ekonomik amaçlı krediler ise %35.4 oranında artmıştır.

Merkez Bankası kredileri toplamının 1967' de, %26.9' nu Hazineye açılan krediler teşkil etmiştir. Ekonomik amaçlı krediler bankalar ve özel sektör yönünden %46.4 , İDT' i yönünden %31.0 ve Tekel' e açılan krediler yönünden %3.7 oranında artmıştır.

Merkez Bankası kredilerinde izlenen %31.6 oranındaki yükselmeye , yılın ilk yarısında görülen likidite darlığının giderilmesi için Haziran ve Temmuz ayları arasında açılan yaklaşık olarak 600 milyon liralık reeskont kredisi ile Kıbrıs olaylarının tasarınan çevrelerinde doğurduğu likidite tercihi artışını karşılamak üzere bankalara açılan geçici krediler sebep olmuştur (86).

Banka kredileri, 1967 yılında %15.7 oranında artarak yıl sonunda 23368 milyon liraya çıkmıştır (87).

Ekonomik amaçlı kredilerin toplam krediler içindeki önem oranı değişmemekle beraber, artışı 1967' de hızlanmıştır. Ekonomik amaçlı kredilerin en büyük çoğunluğunu özel sektör kredileri oluşturmaktadır. Özel sektöre açılan kredilerin , banka kredileri toplamı içindeki payı 1967 yılında, 1966 yılına nazaran bir miktar yükselmiştir. Buna karşılık, bu sektöre açılan kredilerin artış hızı, ge-

(86) DÜNDAR, s. 92.

(87) Bkz.: Tablo: 5, s.29.

çen yıl ki oranın Kıbrıs olayları dolayısıyla altında olmuşa da, toplam kredi artışının hemen hemen tamamı bu yıl da bu çeşit kredilerden ileri gelmiştir.

Mali amaçlı krediler 1967' de %6.1 eksilmiştir, banka kredileri toplam içindeki payları ise %6.1'dir. Ekonomik amaçlı kredilerin artış hızı %17.5 olup, banka kredileri toplamı içindeki payı ise %93.9'dur.

Bankalardaki mevduat, 1967 yılında %13.7 oranında artarak, 21015 milyon liraya ulaşmıştır (88).

2529 milyon liralık mevduat artışının, 1690 milyon liralık kısmı vadesiz mevduattaki artıştan, 839 milyon lirası ise vadeli mevduattaki artıştan ileri gelmiştir.

Yılın ilk yarısında fiyatlarda izlenen yükselme eğilimi, likidite darlığı ve Kasım ayı sonunda Arap İsrail harbi ve de Kıbrıs olayları yüzünden, bankalardaki mevduat artışı 1966 yılına nazaran daha az olmuştur.

1967 yılında banka mevduatlarında izlenen azalma, Merkez Bankasının fiyat artışları dolayısıyla kredi konusunda gösterdiği çekingenlik ve bunların yanında, 1966 yılında bankaların kredi yönünden fazla açılmış olmaları sebebiyle, kendi kaynaklarının kredi ihtiyacına yetmemesi ve Merkez Bankası kredilerinin, 1966 yılında ve 1967 yılının ilk aylarında özel sektörden ziyade kamu sektörüne kaydırılması, bankalar sisteminin likidite durumunu bozmuş ve bu durum banka kredilerinin artış hızı üzerinde etkili olmuştur.

Faaliyet dönemi olan yaz aylarında her yıl bir miktar likidite sıkıntısı çekilmekte ve bankaların ankesleri genellikle Aralık ayı

(88) Bkz.: Tablo: 6, s.30.

sonunda en yüksek seviyeye çıkmaktadır. Zira, para kredi kurumları, Eylül ayında hububat alımı dolayısıyla TMO' nin finansmanı sırasında piyasaya çıkacak paranın yaratacağı alım gücünü daha önceden yapılacak emisyon ve verilecek kredilerle fazla yükseltmemek için yaz aylarında ihtiyatlı hareket etme eğilimindedirler (89).

Ancak, 1967 yılının ilk yarısındaki likidite sıkıntısı diğer yıllara oranla daha şiddetli olmuş ve likidite sıkıntısını doğuran etkenler değişiklikler göstermiştir. Bu etkenler:

- a) Emisyonun ve Merkez Bankası kredilerinin, fiyat artışlarındaki yükselme eğilimi üzerinde kısılması,
- b) Bankalardaki vadeli mevduat karşılıklarının %20 oranında muhafaza edilmesi,
- c) Bankaların, dispoñibilite oranlarının %10 olarak devam ettirilmesi,
- d) İthalat teminatı,
- e) Orta Doğu harbi, Kıbrıs olayları ve devalüasyon söylentilerinin yol açtığı psikolojik etkenlerle , likidite tercihinin artmasıdır.

1967 yılında görülen likidite darlığını, 1964 yılının ilk yarısına benzetmek mümkündür (90)..

Likidite darlığının en açık göstergeleri: ekonomi içinde protesto edilen senetlerin miktarında görülen artış, banknot emisyonunun azalması ve para arzındaki artışların yetersiz seviyede kalışı (91),

(89) DÜNDAR, s.94.

(90) Gülten KAZGAN, " Para Darlığı Üzerine ", CUMHURİYET GAZETESİ, (11 Temmuz 1967), s.5.

(91) Ziya KAYLA, " Para Darlığı ", MİLLİYET GAZETESİ, (12 Temmuz 1967), s.7.

bankalardaki mevduatın azalışı, para arzındaki ve mevduattaki duraklamalara karşılık özel sektöre açılan banka kredilerinin büyük artışlar kaydetmesidir.

1967 yılının ilk yarısında likidite sıkıntısı çekilmesine rağmen, yıl içinde fiyat yükselişleri devam etmiştir. Fiyat artışlarının 1967 yılının ilk yarısında para arzı ile aynı yönde değişme göstermemesinin diğer ve önemli bir sebebi de, bu dönemdeki fiyat seviyesinin daha çok bundan üç ila altı ay önceki para arzının etkisinde bulunmasıdır (92).

Mart 1966 ile Mart 1967 arasında para arzının %26 oranında büyük artış gösterdiği ve bu aşırı genişlemenin çok önemli bir kısmının da 1966 yılının ikinci yarısında olduğu unutulmamalıdır. İyi mahsul ve bol ithalat dolayısıyla, 1966 yılı içinde fazla fiyat artışına yol açmayan bu genişleme politikası, fiyatlar üzerinde olumsuz etkilerini daha çok 1967 yılının ilk yarısında göstermiştir (93).

1967 yılının ilk yarısında görülen likidite sıkıntısının giderilmesi için, önce de belirtildiği gibi Merkez Bankası reeskont limitleri arttırılmış ve yıl sonunda para arzında izlenen artışla likidite sıkıntısı giderilmiş ve ekonomide izlenen durgunluğa son verilmiştir. 1967 yılı sonunda, para ve kredilerde izlenen artışa rağmen, fiyatlar genel seviyesi beklenenin altında seyretmiştir(94).

(92) Besim ÜSTÜNEL, " Para Darlığı ve Fiyat Artışları ", CUMHURİYET GAZETESİ, (8 Eylül 1967), s.3.

(93) DÜNDAR, s. 96.

(94) Zeyyat HATİPOĞLU, "Para Darlığı", BANKA- MESLEK VE FİKİR DERGİSİ, C.IV, S.8 (Ağustos, 1967), s.II.

Fiyatların beklenenin altında seyretmiş oluşunun sebebinin, 1967 yılı sonunda Merkez Bankası kredilerindeki önemli artışın, banka mevduatlarının Kasım ayında banka sisteminden çekilmesiyle karşılanması ve böylece banka kredilerinin artışının önlenmesiyle izah edebiliriz.

1967 yılında Orta Doğu savaşının ve Kıbrıs olaylarının ortaya koyduğu koşullara rağmen, paranın tedavül sürati bir evvelki yıla nisbetle 0.56 oranında azalarak 8.46 olmuştur (95).

1967 yılında parasal dengenin kurulamamasını ve fiyat artışlarını 1967 yılı bütçesinde etkilemiştir.

1967 yılı için hazırlanan bütçe, kamu giderleri ve kamu gelirleri yönünden I. Plan'da belirtilen ilkelere açık ve kesin sapma göstermiştir. Giderler yönünden, Plan' da cari kamu masrafları yıllık artış ortalaması %8.7 olarak belirlenmişken, 1967 yılı bütçesinde ise, 1966 yılı bütçesine oranla %13.6 oranında arttırılmıştır. En yüksek artış, personel giderleri ile Milli Savunma Bakanlığı tahsisatında yapılmıştır. Personel giderleri olarak bütçeye 470milyon lira konmuştur. Milli Savunma giderleri ise, 1966 yılı bütçesine oranla %18 gibi büyük bir artışla, 4 milyar liraya yaklaşmıştır.

Bütçe tekniği yönünden, cari kamu giderleri arasında bulunan eğitim ve sağlık giderlerindeki artış ise, Plan ilke ve hedeflerinin aksine cüz'it kalmıştır (96).

(95) Bkz.: Tablo: 2, s.26.

(96) Besim ÜSTÜNEL, " 1967 Yılı Bütçesi" CUMHURİYET GAZETESİ, (28 Aralık 1966), s.6,

Gülten KAZGAN, " 1967 Yılı Bütçe Tasarısı Enflasyonist Eğilimli ", CUMHURİYET GAZETESİ, (29 Aralık 1966), s.4.

Plan ilke ve hedeflerinden sapmayı, I. Planın felsefesi ile hükümetin görüşleri arasındaki ayrılıkla açıklamak mümkündür(97).

1967 yılı bütçe giderleri ise, şişirilmiş ve tahminen I ile 1.5 milyar lira dolaylarında fazla gösterilmiştir.

Bütçe gelirleri yönünden sözü edilen diğer bir özelliği, vergi reformunun yapılamamış olmasıdır. Vasıtalı vergilerin yerine vasıtasız vergilerin getirilmesi hususunda çaba gösterilmemiş, tarım kesiminden alınan gelir vergisinin arttırılmasına çalışılmamış, aksine vasıtasız vergilerde yaklaşık olarak 100 milyon liralık bir azalmaya sebep olacak yatırım indirimi uygulanmıştır. Buna karşılık, Tekel maddeleri fiyatları, ithal malları damga resmi, akaryakıt istihsal vergisi gibi vasıtalı vergiler arttırılmıştır.

IDT'i gelirlerinin azalması karşısında, bu teşekküllerin istihsal ettiği mallara zam yapılmıştır.

Belirtilen zam ve vasıtalı vergi artışlarıyla 1.7 milyar liralık gelir sağlanacağı tahmin edilmiştir. Bu zam ve vergi artışları sonucunda hayat pahalılığı artmış, sanayi ve hizmet kesimi maliyetleri yükselmiştir.

1967 yılında izlenen elastik kredi politikası sayesinde oldukça zor koşullara rağmen, ekonominin başarılı olarak belli bir seviyede tutulduğu biçimindeki OECD görüşüne (98) katılmıyoruz.

(97) HİÇ, s.522.

(98) DÜNDAR, s.99' dan, J. Fry MAKSVELL, The Influence of Monetary Variables on the Growth of the Turkish Economy During the Period of the First Five Year Plan 1963- 1967, Ankara, 1969, s.49.

1967 yılında GSMH' de öngörülen hedefe ulaşamadığı gibi, fiyatlar da öngörülenin üzerinde bir yükselme göstermiştir. Para arzı ve kredilerin yıl içinde Plan ve program hedeflerinin üzerinde arttırılmasına rağmen, yılın ilk yarısında likidite sıkıntısı çekilmesi, para ve kredi politikasının başarılı uygulanmadığı ve bu nedenle 1967 yılında parasal dengenin sağlanamadığını göstermektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı' nda para politikasının, kaynakların tam olarak kullanılmasına ve etkin bir şekilde dağılımına engel olacak enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin gelişmesini önleyecek şekilde yürütülmesi öngörülmüştür (99). Bu dönemdeki para arzındaki artışların bir kısmının, para kullanımının yayılması ile ilgili olduğu varsayılsa da, para arzı genişlemesinin GSMH' daki artışlardan daha hızlı olmasının fiyat artışlarına yol açtığı görülmektedir.

I. Plan döneminde para politikası, tarımsal ürünlerin fiyat destekleme politikası ile Hazine'nin finansman sorunundan geniş ölçüde etkilenmiştir. Ekonomide monetizasyona, sanayi ve tarımsal üretimdeki gelişmeye rağmen, para politikasının zaman zaman enflasyonu hızlandırıcı etkileri ortaya çıkmıştır (100).

I. Plan'da kredi politikasının para politikası ile olan yakın ilişkisi ve ekonomik istikrar açısından önemi dikkate alınmış ve enflasyona yol vermeyecek bir kredi politikasının izlenmesi ön-

(99) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1967, s.32.

(100) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1972, s.875.

görülmüştür.

Kredi kontrolünün etkinliği ve uygunluğu istenen yönde bir kredi politikasının uygulanabilmesi için zorunludur.

Kredi kontrolü için kullanılabilecek iskonto hadlerini değiştirme, faiz hadlerini farklılaştırma gibi araçların kullanılma yetkisi farklı kuruluşlara verilmiş ve I. Plan döneminde , bu dağılık sorumluluk durumu devam etmiştir.

Öte yandan, kredi politikası alanındaki öngörülerin yalnız biri gerçekleşmiştir. O da, izlenen kredi politikasının enflasyona yol açmamış olmasıdır.

Bunun dışında, ne faiz oranları üzerindeki denetimler azaltılabilmiş, ne bankaların mevduata ve kredilere uyguladıkları faiz oranları arasındaki fark küçültülebilmiş ve ne de ekonominin gereksinmelerine kıyasla yetersiz kalmış olan, kredi hacminin en verimli alanlara dağıtımı konusunda faiz oranlarından yararlanılabilmektedir.

S O N U Ç

Türkiye' de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde uygulanan para politikasıyla ilgili çalışmamız sonucunda aşağıdaki sonuçlara varılmıştır.

Bir memlekette uygulanan para politikasının başarısı, Merkez Bankası' nın emrinde bulunan para ve kredi kontrol araçlarının tesirlilik derecesine bağlıdır.

Türkiye' de Merkez Bankası kontrol araçlarının bütününe sahip değildir. Çünkü, sermaye piyasası mevcut olmadığı için, Merkez Bankası bu yolla para arzını kontrol edemez.

Kanunî karşılıklar ise, dönem boyunca Banka Kredilerini Tanzim Komitesi'nce tespit edilmiştir. Ayrıca, banka sistemi tarafından özel sektöre açılan kredi limitleri, Bankalar Kanunu ile sınırlandırılmıştır.

Böylece, Merkez Bankası' nın para politikasını yürütmek için sahip olduğu tek kontrol aracı, iskonto hadlerini tespit imkanıdır. Kaldı ki, iskonto haddinin de, Banka Kredilerini Tanzim Komitesi' nin teklifi ile belirlenen faiz hadlerine göre ayarlanması zorunlu kılınmıştır.

Plan döneminde, mütevazî seviyede bir fiyat enflasyonu müşahade edilmiş olup, genel fiyat seviyesinde nisbi bir istikrar korunmuştur.

Çalışmamızda, sözkonusu mütevazî seviyedeki enflasyonist baskı-

nın meydana gelmesinde , nakdi gelişmenin önemli rol oynadığı tesbit edilmiştir.

Planlı dönem içindeki yıllarla ilgili çalışmamızda, kredilerdeki gelişmeyi, para arzındaki değişiklikleri ve tedavül süratini inceledik. İncelememize göre, dönem içinde para arzı ve toplam kredi hacmi devamlı gelişmeler göstermiştir.

Ancak, toplam krediler içinde kamu sektörü kredi talebinin, özel bir yer işgal ettiği görülmektedir. Hükümetin, Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla takip ettiği fiyat politikası ve İktisadi Devlet Teşekkülleri' nin Merkez Bankası' ndan temin ettiği krediler, tedavüldeki para arzını arttırmıştır.

Başka bir değişle, para arzı, Merkez Bankası tarafından açılan kredilerle doğrudan doğruya ilgilidir.

Kamu sektörüne açılan bu krediler karşılığında, GSMH' da yeter derecede bir artış sağlanamadığı için, Hükümetin krediler yoluyla ekonomik hayata müdahale edip fazla parasal talep yaratması, enflasyonist baskının yaratılmasında etkili olmuştur.

Neticede, para arzındaki artışlar, 1963 yılı haricinde GSMH artışından daha yüksek olmuştur.

Dönem içinde, para arzının hızla artmasına ve fiyatların yükselmesine rağmen, 1964 ve 1967 yılları ilk yarılarında ekonomi para darlığı çekmiştir.

Bu yıllarda görülen para darlığında, Merkez Bankası'nın yılın ikinci yarısında ekonominin hareketlenmesi ve destekleme alımları politikası için Toprak Mahsulleri Ofisi'ne kredi açma zorunluluğu dolayısıyla, para arzının artacağını düşünerek yılın ilk yarısında ihtiyatlı davranmak yolunu seçmesinin, önemli

bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

Dönem içinde para genişlemesine rağmen, para darlığından da söz edilmesi, para politikası uygulamasının ekonomide parasal dengeyi kuramadığını göstermektedir.

Kamu sektörü, enflasyona engel olabilecek bir para politikasının Merkez Bankası' nca uygulanmasını büyük ölçüde sınırlamıştır.

Plan ve programlarda, enflasyona engel olacak bir para politikası öngörülmesine rağmen Hükümet; Toprak Mahsulleri Ofisi, Şeker Şirketi, Tekel İdaresi ve İktisadi Devlet Teşekkülleri' nin kredi ihtiyaçlarını Merkez Bankası kaynaklarından karşılamaya devam etmek zorunda kalmıştır.

Merkez Bankası kredilerinin dönem içinde kamu sektörüne yönelmesi, para politikasının yıl içinde değişen mali ve ekonomik şartlara göre ayarlanabilme imkanlarını ortadan kaldırmıştır.

Merkez Bankası kaynaklarının büyük bir kısmının kamu sektörüne tahsisi, Banka' nın özel sektörü destekleme olanağını da yok etmiştir.

Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye' de de fert başına düşen ortalama gelir, ekonominin ihtiyacı olan tasarruf miktarına imkân vermemektedir.

Bu nedenle, yatırılabılır fon talebi bu fonların arzından daha fazladır.

Bu durum karşısında, enflasyon yoluyla finansman ekonomide fazla talebi ortaya koyar. Başka bir deyişle, fertler para piyasasındaki yüksek faiz hadlerine rağmen, iktisadi faaliyetlerini kredilerle devam ettirmeye çalışırlar.

Bu nedenle, Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerde enflasyona engel olucu para politikası, enflasyonu önlemeye yetmemektedir.

Buna göre, Türkiye ekonomisinde önemli olan enflasyon değil, enflasyonun ne miktar olması gerektiğinin belirlenmesidir.

Öte yandan, bankaların uzmanlaşması sınırlı kalmış, uzun ve orta vadeli kredi gereksinimleri kısa vadeli kredi hacmi içinde ve onun koşullarına uygun olarak karşılanmıştır.

Gerek mevduatta, gerekse kredi alanında vade farklılaştırılmasını sağlayacak, bir faiz farklılaştırılması uygulanamamıştır.

Genellikle kredi hacminin, banka kredilerindeki değişmeye çok duyarlı olması ve banka kredilerinin de başlıca kaynağını mevduatın meydana getirmesi, mevduatın niteliği üzerinde durmayı zorunlu kılmaktadır.

Bankalarda toplanan mevduat küçük tutarlarda ve dağınık bir nitelik göstermiştir. Ayrıca, genellikle vadesizdir veya kısa vadeli. Mevduatı arttırmanın güçlüğü ve niteliği kredilerin sınırlı olmasına, daha çok kısa vadeli ve riski az ticari kredilere yönelmesine yol açmaktadır.

Plan döneminde, mevduatın vadeli kısmının istenilen ölçüde arttırılamaması ve buna uygun bir faiz farklılaştırılmasının yapılması nedeniyle, ekonominin orta ve uzun vadeli kredi sorunu çözümlenememiştir.

Diğer yandan çalışmamızda, sermaye piyasasının bulunmamasının, Merkez Bankası'nın bütün para politikası araçlarına sahip olmamasını ve dolayısıyla para politikasının etkinliğini azalttığı sonucuna varılmıştır.

Genel olarak, çalışma dönemi içinde GSMH yılda %6.6 oranında artarak öngörülenin altında kalmışken, para arzı ise, yılda %13.7 oranında artarak önemli bir yüksekliğe ulaşmıştır. Paranın tedavül sürati ise dönem içinde düşme eğilimi göstermesine rağmen, para arzındaki artışları telafi edememiş ve fiyatlar yılda ortalama %5.2 oranında artmıştır.

Faiz haddinin bütünleştirilememesi, sermaye piyasasının gerektirdiklerinin yapılmayışı, Hazine ve kamu kuruluşlarının Merkez Bankası kaynaklarından geniş ölçüde yararlanmasının önlenememesi para politikasının etkinliğini azaltan hususlar olmuştur.

Bütün bunlardan sonra, inceleme dönemi içinde uygulanan para politikasının, genel olarak başarılı olmadığı sonucuna varılmıştır.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- AFEN Sadun : İstihdam, Para ve İktisadi Politika, Ankara, 1968. ✓
- AYDIN İzzet : Para Politikasının Teorik Yönü ve Analiz Modeli, Ankara, 1968. ✓
- CLAY Anderson : Monetary Policy, Decision Making, Tools and Objectives, Philadelphia, 1961. ✓
- CROVTHER Geoffrey : An Outline of Money, London, 1948. ✓
- DİLİK Sait ✓: " 1964 Yılında Türkiye Ekonomisinin Gelişimi, İktisadi Durgunluktan Enflasyoncu Bir Eğilime ", A.Ü.S.B.F. DERGİSİ, C.VIII, S.4 (Aralık, 1965).
- DIVİTÇİOĞLU Sencer ✓: " Enflasyon Çıkmazı ", MİLLİYET GAZETESİ, (18 Ocak 1966).
- DÜNDAR Faik Birol : Planlı Dönemde Türkiye' de Para Politikası, Ankara, 1970. ✓
- EİNZIG Paul (Çev. TENKER Lutfullah) : Monetary Policy, Ends and Means, New York, 1964. ✓
- FAUSEK Peter (Çev. KANDİLER Rıza) : Yabancı Memleketlerde Merkez Bankacılığı, Ankara, 1961. ✓
- HATİPOĞLU Zeyyat ✓: " A.P. Binddiği Darı Kesiyor ", MİLLİYET GAZETESİ, (16 Ocak 1966);
- : Muasır Para Teorileri, İstanbul, 1955; ✓
- : " Para Darlığı ", BANKA, MESLEK VE FİKİR DERGİSİ, C.IV, S.8 (Ağustos, 1967). ✓
- HIÇ Mükerrerrem : Para Teorisi, İstanbul, 1982. ✓

- KAYLA Ziya ✓: " Para Darlığı ", MİLLİYET GAZETESİ, (12 Temmuz 1967).
- KAZGAN Gülten ✓: " 1967 Yıllı Bütçe Tasarısı Enflasyonist Eğilimli ", CUMHURİYET GAZETESİ, (29 Aralık 1966);
- ✓: " Para Darlığı Üzerine ", CUMHURİYET GAZETESİ, (11 Temmuz 1967).
- KEY DER Mur : Para Arzı ve Talebi, Ankara, 1975. ✓
- KILIÇBAY Ahmet ✓: " Fiyatlar Artar, zira ", MİLLİYET GAZETESİ, (17 Ocak 1966).
- KÖKLÜ Aziz : Para ve Kredi, Ankara, 1963. ✓
- OKYAR Osman ✓: " Fiyatlar ve Kredilerde Tehlikeli Gelişimler ", MİLLİYET GAZETESİ, (8 Ocak 1966).
- PARASIZ İlker : Para Politikası, Bursa, 1985. ✓
- POSS H. Myron : Income, Analysis and Policy, New York, 1964. ✓
- SAMUELSON Paul (Çev. DEMİR GİL) ✓: İktisat, Ankara, 1965. ✓
- SAVAŞ Vural : İktisat Politikasına Giriş, İstanbul, 1978. ✓
- TENKER Lutfullah : Some Critical Comments on the Monetary Aspect of the First Five Year Plan, Planning in Turkey, Ankara, 1967. ✓
- TÜRK İsmail : Maliye Politikası, Amaçları ve Araçları, Ankara, 1967. ✓
- ÜSTÜNEL Besim ✓: " 1967 Yıllı Bütçesi ", CUMHURİYET GAZETESİ, (28 Aralık 1966);
- ✓: " Enflasyonla Kalkınma Hevesleri ", CUMHURİYET GAZETESİ, (25 Şubat 1966);
- ✓: Kalkınmanın Neresindeyiz, Ankara, 1966; ✓
- ✓: Makro Ekonomi, Ankara, 1967; ✓

- ✓: " Para Darlığı ve Fiyat Artışları ",
CUMHURİYET GAZETESİ, (8 Eylül 1967);
- ✓: " Türkiye Ekonomisi Nereye Gidiyor ",
CUMHURİYET GAZETESİ, (5 Eylül 1966).

ZARAKOLU Avni : Para, Kredi ve Bankacılık, Ankara, 1970. ✓

Sanayi Kalkınma Bankası : 1964 Yılı Sonu Hesapları, İstanbul, ✓
1965.

T.C. Başbakanlık Devlet
Planlama Teşkilatı : Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,
Ankara, 1963;

: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,
Ankara, 1967;

: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı,
Ankara, 1972.

T.C. Başbakanlık Devlet
Planlama Teşkilatı : 1963 Yılı Programı, Ankara, 1963;

: 1964 Yılı Programı, Ankara, 1964;

: 1965 Yılı Programı, Ankara, 1965;

: 1966 Yılı Programı, Ankara, 1966;

: 1967 Yılı Programı, Ankara, 1967.

T.C. Merkez Bankası : 1964 Yılı Raporu, Ankara, 1965;

: 1965 Yılı Raporu, Ankara, 1966;

: 1966 Yılı Raporu, Ankara, 1967;

: 1967 Yılı Raporu, Ankara, 1968.
